

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Barbara Habit

Vpliv srednjeveške islamske države Al Andaluz na evropsko kulturo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Barbara Habit

Mentorica:izr. prof. dr. Cirila Toplak

Vpliv srednjeveške islamske države Al Andaluz na evropsko kulturo

Diplomsko delo

Ljubljana, 2015

Vpliv srednjeveške islamske države Al Andaluz na evropsko kulturo

Evropska kultura se je med drugim oblikovala skozi stike z drugimi kulturnimi svetovi. Eden pomembnejših je bil islamski svet. Eno izmed obdobj, v katerih je islam pomembno vplival na evropsko kulturo, je bilo obdobje Al Andaluz – islamske države, ki je v različnem obsegu obstajala na Iberskem polotoku med 8. in 15. stoletjem. V tem času je v Al Andaluzu prišlo do napredka znanosti in umetnosti, kar je pomembno vplivalo na nadaljni razvoj evropske astronomije, filozofije, medicine ... A v sodobnem zgodovinopisju je pomen Al Andaluz pogosto spregledan in pozabljen. V diplomski nalogi se sprašujem, zakaj je temu tako, kaj je tisto, kar vpliva na to, katera različica interpretacije zgodovinskih dejstev obvelja v določenem času in okolju. Pri tem poskušam skozi analizo učbenikov, ki se uporabljajo za pouk zgodovine v slovenskih osnovnih in srednjih šolah, ter z izvedenim anketiranjem samih učencev, dijakov in študentov, ugotoviti, kako je to pomembno zgodovinsko obdobje prikazano v zgodovinopisju, ki se poučuje na slovenskih šolah in fakultetah.

Ključne besede: Al Andaluz, islam, zgodovinopisje, evropska kultura.

Influence of medieval islamic state Al Andalus on European culture

European culture was formed, among other things, through contacts with other cultural worlds. One of more important ones was Islamic world. One of the eras, in which Islam has influenced European culture, was the era of Al Andalus – islamic state, which in different range existed on Iberian peninsula between 8th and 15th century. In that time science and art in Al Andalus progressed, which has had an important influence on further development of European astronomy, philosophy, medicine ... But in contemporary historiography the meaning of Al Andalus is often overlooked and forgotten. In diploma thesis I am asking myself, why is it so, what is it, that influences the decision which version of interpretation of history facts prevails in certain time and environment. In doing so, through analysis of textbooks that are used for history classes in slovenian elementary and high schools, and with interviews carried out on students, I tried to find out how is this important period of history represented in historiography that is taught in slovenian schools and faculties.

Key words: Al Andalus, Islam, historiography, European culture.

Kazalo

1	UVOD	4
2	AL ANDALUZ	5
2.1	OSVOJITEV IBERSKEGA POLOTOKA.....	5
2.2	PROCES SPREOBRNITEV	9
2.3	OBDODBE KORDOBSKEGA KALIFATA	9
2.4	OBDODBE STRANKARSKIH KRALJEV	11
2.5	OBDODBE ALMORAVIDOV IN ALMOHADOV TER ŠIRJENJA KRŠČANSKIH KRALJESTEV	13
2.6	OBDODBE NASRIDSKÉ GRANADE	17
2.7	OBDODBE KATOLIŠKIH MONARHOV	18
3	ZGODOVINOPISJE ALI PISANJE ZGODOVINE	19
3.1	ISLAM V ZAHODNEM ZGODOVINOPISJU	21
4	AL ANDALUZ V SLOVENSKEM POUČEVANJU ZGODOVINE.....	23
4.1	ANALIZA TEME V ZGODOVINSKIH UČBENIKIH	23
4.1.1	ZGODOVINSKI UČBENIKI ZA OSNOVNO ŠOLO	23
4.1.2	ZGODOVINSKI UČBENIKI ZA SREDNJO ŠOLO	25
4.2	ANALIZA POZNAVANJA TEME SKOZI ANKETIRANJE	26
4.2.1	REZULTATI ANKETIRANJA V OSNOVNIH ŠOLAH	26
4.2.2	REZULTATI ANKETIRANJA V SREDNJIH ŠOLAH	28
4.2.3	REZULTATI ANKETIRANJA ŠTUDENTOV	30
4.2.4	ANALIZA REZULTATOV ANKETIRANJA	32
5	SKLEP.....	34
6	LITERATURA.....	36
	PRILOGA A: Anketni vprašalnik	38
	PRILOGA B: Rezultati anketiranja osnovno- in srednješolcev	39
	PRILOGA C: Rezultati anketiranja študentov	41

1 UVOD

Skozi evropsko zgodovino so se zvrstila tri obdobja, v katerih je islam še posebej pomembno vplival na evropsko kulturo in družbo: obstoj islamske države na območju Iberskega polotoka od začetka 8. do konca 15. stoletja, križarske vojne in turški vpadi. Vsako izmed njih je pomembno zaznamovalo Evropo tako na političnem kot tudi na družbenem in kulturnem področju. A medtem ko križarskim vojnjam in turškim vpadom evropska in tudi posamezne nacionalne zgodovine pripisujejo pomembno vlogo, je obdobje islamske države v Evropi ponavadi spregledano, njegov pomen za razvoj evropske kulture in še posebej znanosti pa podcenjen.

V svoji diplomski nalogi se bom zato osredotočila na Al Andaluz, islamsko državo, ki je v različnem obsegu obstajala na Iberskem polotoku med leti 711 in 1492. Še posebej me bo zanimal njen vpliv na razvoj evropske kulture in znanosti ter kaj je tisto, od česar je odvisno, na kak način bo določen zgodovinski dogodek prikazan v zgodovinopisju sedanjega časa in okolja. Pri tem bom kot primer analizirala prikaz izbrane teme Al Andaluz v slovenskem šolstvu poučevani zgodovini.

Vsebinsko je naloga razdeljena na dva dela. V prvem, teoretičnem delu, bom s pomočjo ustrezne literature predstavila zgodovinski pregled obstoja Al Andaluz ter njegov vpliv in pomen za Evropo. Zanimalo me bo tudi samo zgodovinopisje oziroma pisanje zgodovine in kaj je tisto, kar vpliva nanj, da lahko v različnih družbah najdemo toliko različnih odtenkov istega zgodovinskega dogajanja.

V drugem, raziskovalnem delu, se bom ukvarjala s prezentacijo teme Al Andaluz v zgodovini, ki se danes poučuje na slovenskih šolah in fakultetah. Analizirala bom vsebino učbenikov, ki se uporabljajo za pouk zgodovine v slovenskih osnovnih in srednjih šolah, pri čemer me bo zanimalo predvsem, na kak način je sama tema predstavljena, koliko prostora ji je namenjenega ter ali lahko med besedilom zaznamo tudi (pozitivne ali negativne) konotacije. Za empirični del diplomskega dela bom analizirala rezultate kratke ankete, ki jo bom izvedla med osnovno- in srednješolci ter študenti smeri Zgodovina na filozofskih fakultetah v Ljubljani in Mariboru ter študenti Fakultete za družbene vede, ki so obiskovali predmet Zgodovina evropske ideje, iz katerih bom poskušala ugotoviti, kakšno je dejansko poznavanje izbrane teme na različnih stopnjah izobraževanja in kateri možni dejavniki poleg samega znanja še vplivajo na poznavanje in vrednotenje izbrane tematike.

2 AL ANDALUZ

Leta 711 je berberska vojska pod vodstvom generala Tarika, po katerem je dobil ime Gibraltar (Džebel al Tarik ali Tarikova gora), prečkala Gibraltersko ožino in se na Iberskem polotoku spopadla z vojsko kralja Roderika (v španskih besedilih Rodrigo), jo porazila in zavzela takratno prestolnico Toledo, kateri je postopoma sledilo ozemlje celotnega polotoka. S tem se je pričela prisotnost islamske oblasti na Iberskem polotoku, območju, kjer sta se za najdaljši čas in najbolj intimno srečala islam in krščanstvo (krščanstvo v smislu Christendom – srednjeveške krščanske Evrope). Ta prisotnost bo trajala vse do konca 15. stoletja, njen vpliv pa je viden še danes (Fletcher 1994, 1–5; Thoraval 1998, 21).

Že na samem začetku se srečamo s težavo poimenovanja območja, o katerem je govora. Če ga imenujemo kar Španija, lahko hitro sledi povezava z današnjo moderno Španijo, s čimer pride do izključitve ozemlja današnje Portugalske. V arabsko govorečih deželah je bila islamska srednjeveška država na območju današnje Španije in Portugalske znana pod imenom Al Andaluz – izhajala bi naj iz latinskega »Vandalicia«, »dežela vandalov«. Tudi Al Andaluz ni povsem primeren izraz, saj sicer res poimenuje politično entiteto, ki pa je v različnih stoletjih obsegala zelo različna ozemlja, od celotnega Iberskega polotoka v 8. stoletju do zgolj kneževine Granade od poznega 13. stoletja naprej. Prav tako ne moremo govoriti o islamski Španiji, saj je na tem območju vedno živelo tudi pomembno število kristjanov in judov. Zaradi majhnega števila Arabcev, ki so se naselili na tem območju, arabska država ni primeren izraz, bolj uporabna je mavrska država, poimenovana po Mavrih oziroma Berberih, ki so predstavljali večino priseljencev iz severovzhodne Afrike, a se ponovno srečamo s težavo, da gre za poimenovanje območja, katerega prebivalci imajo zelo različen izvor (Baski, Vizigoti, Judje ...). Izmed vseh naštetih možnosti se mi kljub vsemu zdi najbolj primeren in najmanj izključujoč izraz Al Andaluz, zato bom skozi besedilo uporabljala predvsem tega (Fletcher 1994, 9–10; Thoraval 1998, 21–22).

2.1 OSVOJITEV IBERSKEGA POLOTOKA

Obstaja kar nekaj zgodovinskih virov, ki opisujejo osvojitve Iberskega polotoka, a se kljub temu srečamo s problemom: večina le-teh je nastala stoletja po dogajanju, ki ga opisujejo, v okolju, ki je bilo zelo drugačno od tistega v prvi polovici 8. stoletja. Upoštevati pa je potrebno tudi dejstvo, da se avtorji teh del niso posebej trudili ločiti objektivne zgodovinske resnice od delov zgodb, ki so izhajali iz legend oziroma mitov (Fletcher 1994, 16).

A kljub temu poznamo tri zanesljive vire, ki so nastali skoraj sočasno z dogajanjem: kratko pripoved s krščanske strani, administrativen dokument z islamske strani in manjšo količino arheoloških ostankov (Fletcher 1994, 16–17).

Pripoved krščanske strani, ki naj bi bila ena izmed najbolj zanesljivih virov iz tega obdobja, saj jo do neke mere potrjujejo drugod nastali viri iz tistega čas ter arheološke najdbe znotraj današnje Španije, je znana pod imenom Kronika 754 in je v latinščini zapisano delo anonimnega avtorja. Zadnji dogodek, ki ga omenja, je iz leta 754, prav tako pa bi naj tudi samo delo nastalo okoli tega leta oziroma kmalu po njem, zato je po njem dobilo tudi ime. Po Kroniki 754 se je osvojitve Iberskega polotoka začela z vpadi na območje današnje Španije v prvih letih 8. stoletja, čemur je leta 711 po ukazu Muse Ibn Nuzajra, islamskega guvernerja ozemelj severne Afrike, sledila odprava vojske pod vodstvom Tarika, tej pa je kmalu sledil s svojo vojsko tudi sam Musa. Leta 712 se je Tarik spopadel z Roderikom, ki je postal kralj le leto prej, ter bil premagan in ubit v bitki z berbersko vojsko. Temu je sledila osvojitve Toleda in Zaragoze, z upostošenjem dežele, veliko smrtnimi žrtvami in usmrčitvami uglednih meščanov. Musa je konec leta 712 odšel v Damask, pri čemer ga je na Iberskem polotoku nasledil njegov sin Abd al-Aziz, ki je nadaljeval z osvajanjem ozemlja, dokler ni zavzemalo celotnega Iberskega polotoka (Fletcher 1994, 17).

Administrativen dokument z islamske strani obstaja zgolj v kasnejših kopijah, a je po mnenju strokovnjakov kljub temu zanesljiv vir podatkov. Original je nastal 5. aprila 713 kot sporazum med Abd al-Azizom in Teodemirom, ki je bil mogočnik v sedmih mestih na jugovzhodu današnje Španije. Sporazum je v zameno za podreditev novi vladavini in plačevanje dodatnega davka obljubljal ljudem varnost ter možnost svobodnega prakticiranja religije »ljudstvom knjige«, med katere poleg muslimanov sodijo še judje in kristjani. Sklepamo lahko, da so podobni sporazumi nastajali tudi drugod na novo osvojenem ozemlju ter so tako le mesta (med njimi npr. Cordoba in Zaragoza), ki so se osvajalcem uprla, postala tarče najbolj strogih sankcij: usmrtitve vseh odraslih moških ter zasužnjitve žensk in otrok (Fletcher 1994, 181–9).

Tudi pri samih osvajalcih se ponovno srečamo s problemom njihovega poimenovanja – najpogosteje je govora o arabski oz. islamski osvojitvi Iberskega polotoka, a med samimi osvajalci je bilo izredno malo Arabcev ali muslimanov, saj so osvajalske vojske večinoma sestavljali Berberi. Ti so izhajali iz severozahodne Afrike ter niso imeli razvite pisane kulture ali religije, ki bi presegala preprosto obliko animizma. Med arabskim osvajanjem ozemlja, na

katerem so živeli Berberi, so se le-ti uprli in da bi jih odvrnili od uporov ter jih spremenili v dobre muslimane, so jih z obljubo plena in zemlje Arabci vključili v svoje vojske (Fletcher 1994, 19–20). V mnogih zgodovinskih besedilih najdemo tudi poimenovanje Saraceni, ki je bilo poznano že v antični Grčiji, v bizantinski državi so ga uporabljali za poimenovanje Arabcev, podobno pa so ga uporabljali tudi kristjani, ki so s pojmom Saraceni poimenovali arabske in muslimanske osvajalce (Thoraval 1998, 207–208). Pogosto uporabljan je tudi izraz Mavri (iz grš. Mavros, kar pomeni črnopolť). Ta izhaja iz časa Rimljanov, ki so z njim poimenovali magrebske Berbere, v Al Andaluzu pa je bil v uporabi za vse muslimane (Thoraval 1998, 136).

Pomemben del družbe Iberskega polotoka, kot je obstajala pred osvojitvijo, so bile judovske skupnosti. Te so na območju današnje Španije živele vsaj od 1. stoletja našega štetja. Virov judovskega nastanka je ohranjenih zelo malo, zato so precej slab vir informacij o takratnih judovskih skupnostih, več o njih pa izvemo iz protijudovsko uperjenih kraljevih zakonitev v vizigotskih zakonikih. Te zakonitve, kot je na primer zakonitev prepovedi sodelovanja v zunanji trgovini za jude, so med judi vzbujale odpor, celo sovražnost do obstoječe vizigotske oblasti. Zaradi stikov z judi v drugih delih Sredozemlja, so se zavedali tudi dejstva, da se tem pod islamsko oblastjo (npr. v Egiptu, Siriji ...) godi precej bolje kot njim samim, zato se postavlja vprašanje, kakšno vlogo so imele te judovske skupnosti med berberskim osvajanjem Iberskega polotoka, a odgovora nanj žal ne poznamo (Fletcher 1994, 24).

Osvajalci so svojo oblast okrepili z odvzemom posesti delu vizigotskega plemstva, predvsem tistim, ki so se jim uprli (npr. plemstvo v Cordobi in Zaragozi, vojaki kralja Roderika ...) ter dodelitvijo te zemlje svojim vojakom. A pri samem dodeljevanju posesti je prihajalo do razlik glede na etnično pripadnost, tako je bila arabskim vojakom dodeljena le najboljša zemlja, berberskim pa slabša in manj rodovitna posestva v osrednjem ali severnem delu polotoka ter v goratih predelih na vzhodu in jugu (Fletcher 1994, 25).

Med osvajanjem bi naj na Iberski polotok imigriralo nekje od 150.000 do 200.000 arabskih in berberskih vojakov, število pa bi se, če bi vojake spremljale ali jim kasneje sledile žene z otroki in sužnji, povečalo tudi do petkrat, kar bi pomenilo, da bi skupna številka priseljencev lahko presegala en milijon ter v tem primeru pomembno spremenila etnično sestavo polotoka (ta bi naj imel okoli štiri milijone prebivalcev, a to so le ugibanja, saj dejanski podatki za demografijo Iberskega polotoka tistega časa skoraj ne obstajajo).

Upoštevati je potrebno tudi zmanjšanje prebivalstva osvojenih ozemelj zaradi nasilja in selitev na varnejša območja (Fletcher 1994, 25–26).

Zavojevalci svojih ozemelj niso širili le po Iberskem polotoku, temveč tudi na drugi strani Pirenejev, kjer so prišli v konflikt s frankovskimi kraljestvi. Zasedbi mest Narbonne (718), Nimes (725) in Carcassonne (725) ter požigu Autuna (725 ali 731, viri navajajo različno), je pri Poitiersu sledil »slaven« poraz proti vojski Karla Martela (732 ali 733), ki je skozi zgodovino v Evropi prerasla v mit in ki so ji pripisovali odločilen pomen bitke, ki je zaustavila muslimansko invazijo v Evropo. A posegi čez Pireneje se niso končali, po »odločilni« bitki so osvajalci nadaljevali svoj pohod skozi Avignon, Arles, Provanso (734) vse do Burgundije (737) (Fletcher 1994, 26; Cardini 2003, 12–20).

Pomemben vpliv na Al Andaluz je imelo dogajanje v drugih delih arabskega imperija. Tako se je berberski upor proti arabski oblasti, do katerega je prišlo leta 739 v Magribu, hitro razširil tudi na Iberski polotok. Berberi so bili po izgubi neodvisnosti nezadovoljni s svojim položajem, saj so kljub sprejetju islamske vere v odnosu do Arabcev še zmeraj bili drugorazredni prebivalci, v Al Andaluzu pa jih je še zmeraj zbadala tudi nepravilna razdelitev zemlje. Upor je na Iberskem polotoku povzročil kaos in veliko škodo ter prešel v državljansko vojno (Fletcher 1994, 27).

Poleg upora je veliko sprememb prinesla tudi zamenjava glavne avtoritete v islamski skupnosti: dinastijo Umajadov je zamenjala dinastija Abasidov. Nova dinastija je ustanovila tudi novo prestolnico: Bagdad – Al Andaluz je tako postal še bolj oddaljen od središča islamskega sveta. A obenem je član odstavljen dinastije Umajadov z državnim udarom v Al Andaluzu le-temu pridobil politično neodvisnost od kalifata Abasidov. Tako je dinastija Umajadov Al Andaluzu vladala še vse do leta 1031, a je ohranjanje njene oblasti zahtevalo nenehno pozornost (Fletcher 1994, 27–28).

Notranjo oslabele države so želeli izkoristiti tudi drugi nasprotniki umajadske oblasti. Priložnost je v želji po širjenju moči želel izkoristiti Karel Veliki, ki ga je za pomoč prosil guverner Zaragoze, a je njegov pohod klavrno spodletel. Bolj uspešen je bil njegov sin Ludvik, ki je leta 801 zavzel Barcelono. Prišlo je tudi do upora krščanskih skupnosti na severu Iberskega polotoka, ki so se sčasoma razvile v kraljestva Asturijo, Navaro in Aragonijo ter kjer se je začela rekonkvista oz. ponovna osvojitvev ozemlja Iberskega polotoka, ki je bilo od leta 711 pod islamsko oblastjo (Cardini 2003, 19; Fletcher 1994, 29–30; Thoraval 1998, 201).

2.2 PROCES SPREOBRNITEV

Eden najbolj pomembnih procesov, ki je sledil osvojitvi Iberskega polotoka je gotovo proces konverzije prvotnih prebivalcev tega ozemlja v islam in s tem nastanek islamske družbe Al Andaluza. Spreobračanje prebivalstva v islam ni bilo namenoma izzvano ali prisiljeno, saj je velik del osvajalske vojske tudi sam šele nedavno sprejel islam, prav tako pa je bilo po islamskih zakonih kristjanom in judom kot ljudstvom knjige dovoljeno prakticiranje lastne religije. Pri tem je potrebno upoštevati tudi dejstvo, da je del prebivalstva, ki ni sprejel islama, plačeval dodatne davke, ki so polnili državno blagajno. Ta denar bi bil, če bi se večina prebivalstva takoj spreobrnila v islam, za državo zgubljen. Tako je bila konverzija v islam torej bolj posledica slabih razmer v družbi ter je kazala na to, da se je ljudem nadvlada »nevernikov« zdelala znosnejša, manj zatiralska, lažja kot vladavina njihovih sovornikov. Poleg tega je spreobrnitev lahko imela tudi nekatere prednosti: poleg nižjih davkov je prinašala tudi možnosti za boljšo zaposlitev, saj so nekateri položaji bili dostopni le muslimanom. A proces spreobračanja je bil na podeželju počasnejši kot v mestih, tako je število muslimanov preseгло število kristjanov in judov šele v drugi polovici 10. stoletja (Cardini 2003, 13; Fletcher 1994, 35–36, 49; Petkovšek 2013, 14).

Na vse večje število konverzij v islam se je odzval tudi krščanski del prebivalstva Al Andaluza. Tako je v sredini 9. stoletja v prestolnici Cordobi več kristjanov javno kritiziralo in zavrnilo islam ter bilo za to kaznovanih s smrtjo, kakor zapovedujejo islamski zakoni. Drugi so bili manj radikalni in so se pred islamom raje umaknili ter se preselili na krščanski sever Iberskega polotoka, pri čemer so s seboj nehote prinesli tudi mozarabski umetnostni slog, značilen za Al Andaluz (Fletcher 1994, 38–40).

Poleg procesa konverzije je za 9. stoletje značilna tudi ekonomska rast, še posebej pomemben je bil proces vključevanja sužnjev v andaluzijsko vojsko, kar je postopoma vodilo do nastanka stalne profesionalne vojske po vzgladu abasidskega kalifata (Fletcher 1994, 41–43).

2.3 OBDOBJE KORDOBSKEGA KALIFATA

V desetem stoletju je Al Andaluz doživel svojo zlato dobo. Ta se je začela z vladavino Abd al-Rahmana III., ki je prišel na oblast leta 912 po smrti svojega dedka Abd Alaha in vladal do leta 961, torej skoraj 50 let. V tem času je bila država na vrhuncu svoje moči in ugleda, kar se je nadaljevalo še skozi vladavino naslednjih treh vladarjev, ki so sledili po smrti Abd al-Rahmana: al-Hakema II. (961-76) ter Almanzorja (al-Mansur, kar v arabskem jeziku pomeni

»Zmagovalec«) in njegovega sina Abd al-Malika, ki sta vladala v imenu Hišama II., kalifa, ki sam ni imel nobene aktivne politične vloge ali moči (Cardini 2003, 47; Fletcher 1994, 53, 74).

A tudi v tem zlatem obdobju so potekali boji med kordobskimi vladarji, na eni strani s krščanskimi deželami na severu, na drugi pa s kneževinami v severni Afriki, kjer je grožnja za vladarje Al Andaluz predstavljal nova dinastija Fatamidov. V odgovor nanjo si je Abd al-Rahman III. leta 929 nadel naziv »kalif« (khalifa ali naslednik, s čimer je mišljen naslednik Preroka, ki je lahko le en) (Fletcher 1994, 54–55).

Na drugi strani so, zdaj že kalifat, ogrožala krščanska kraljestva: Leon, Kastilija, Navara, Aragonija in Barcelona, a je bil kalif s svojo vojsko v 10. stoletju v vojaški premoči nad njimi. V času svoje vladavine se je Almanzor podal na mnogo bojnih pohodov, začeni leta 977 s pohodom na Leon, kateremu so sledili tudi Barcelona (985), Coimbra (987), Zamora (988), Osmo (989), Pamplona (999), Santiago de Compostela (997) ... Po Almanzorjevi smrti (1002) ga je nasledil njegov sin Abd al-Malik, ki je nadaljeval njegovo delo in tudi sam napadel Katalonijo (1003), Kastilijo (1004), Leon (1005) in Aragonijo (1006). Serija njegovih bojnih pohodov se je končala z njegovo smrtjo leta 1008. A bistvo teh pohodov, kljub temu, da so bili včasih opisani kot džihad (sveta vojna, katere cilj je širitev in obramba islama ter njegovega ozemlja) ni bil boj islama proti krščanstvu, temveč je bil cilj bolj praktične narave: pridobiti bogastvo, plen, sužnje in nenazadnje tudi spoštovanje (Fletcher 1994, 57–75; Thoraval 1998, 221).

Za islamski svet zgodnjega srednjega veka je značilna »zelena revolucija«, ki je zajela tudi Al Andaluz. Pri tem sta bila pomembna predvsem dva elementa: nove rastline (riž, bombaž, limone, limete, granatno jabolko, banane, lubenice ...) in širjenje namakalnega sistema. Preprosto namakanje so seveda poznali že pred tem, a so ga v tem obdobju razširili in vključili nove tehnike namakalnih sistemov. Posledice te »revolucije« so bile tako ekonomske kot družbene: daljša sezona rasti, večji pridelek in s tem tudi prihodek, manjše možnosti za stradanje prebivalstva, večje zdravje ljudi, ..., kar je vodilo tudi v večjo rast prebivalstva, to pa posledično do povečanja urbanega življenja in cvetenja mest ter industrijskih panog (npr. rudarstvo, svilena in volnena industrija, produkcija knjig ...) (Fletcher 1994, 62–63).

Al Andaluz je z nekaterimi državami imel dobre diplomatske odnose, ki so vključevali tudi intelektualno izmenjavo. Tako je kordobski dvor leta 949 kot darilo bizantinskega veleposlaništva prejel kopijo del botanista in farmakologa Dioscoridesa iz 1. stoletja, ki je prvi, ki se je ukvarjal z zdravilnimi učinki rastlin. Z njegovim delom so seznanili andaluzijske

učenjake, med katerimi je bil tudi Hazdaj Ibn Šaprut. Ibn Šaprut je posedoval izjemno medicinsko znanje in je bil kalifov osebni zdravnik ter svetovalec (Fletcher 1994, 69-70).

Tudi islamski vladarji so imeli dolžnost oziroma čast podpirati umetnike in učenjake, pri čemer se je najbolj izkazal al-Hakem II.. Ta je dal v Cordobi zgraditi ogromno knjižnico, ki bi naj po besedah nekaterih avtorjev zajemala celo okoli 400.000 del, in bila tako ena največjih knjižnic v islamskem delu sveta. Vladarjeva vnema je vzpodbudila tudi nastajanje drugih, manjših zbirk v privatni lasti (Fletcher 1994, 70–71).

Poleg medicine je v Al Andaluzu cvetela tudi astronomija, v kateri je bil najbolj odlikovan Maslama al-Madjriti (Maslama of Madrid), ki je bil avtor mnogih knjig, med drugim razprave o astrolabu, njegov je bil tudi prevod Ptolemejevega dela Planisphere v arabski jezik ... Poleg astronomije se je verjetno ukvarjal tudi z astrologijo (Fletcher 1994, 71).

2.4 OBDOBJE STRANKARSKIH KRALJEV

Po zlatem obdobju 10. je sledila kriza v 11. stoletju. Po smrti Abd al-Malika je pravnuk Abd al-Rahmana III. odstavil Hišama II. in se razglasil za kalifa Mohameda II. A ni bil edini, ki je želel prevzeti oblast, mesto kalifa je, s podporo berberskih generalov, hotel zasesti še drug potomec Abd al-Rahmana III., Sulejman. Ta je za pomoč prosil krščanskega vladarja Kastilije, s pomočjo katerega je leta 1009 premagal Mohameda, ki je iz Toleda, kamor je pobegnil, tudi sam prosil za pomoč krščanske vladarje. Tako je s pomočjo Barcelone in Urgela leta 1010 premagal Sulejmana, a je bil kmalu po zavzetju Cordobe umorjen, na mesto kalifa pa je bil znova postavljen Hišam II. Temu je sledil ponoven pohod Sulejmana, ki je iz palače v bližini Cordobe oblegal mesto, medtem ko je njegova berberska vojska pustošila po jugovzhodnem delu polotoka. Cordoba se je predala maja 1013, čemur je sledilo izropanje mesta in pokol velikega dela prebivalstva, med žrtvami naj bi bilo tudi več kot 60 pomembnih učenjakov ter sam Hišam II. Sulejman je ostal na oblasti do leta 1016, ko je bil odstavljen in usmrčen. Temu je sledilo obdobje številnih kalifov, ki so bili brez prave moči in pogosto vodeni iz ozadja s strani vojaških generalov, državnih uradnikov ... Zadnji med njimi je bil Hišam III., ki so ga leta 1031 izgnali iz Cordobe, s čimer je bilo konec kordobskega kalifata (Fletcher 1994, 79–81).

S koncem kalifata je bilo konec tudi politične enotnosti Al Andaluza. Prišlo je do nastanka številnih majhnih držav, »kraljestev skupin« (šp. *reinos de taifas*), ki so jih vodili tako imenovani »strankarski kralji« (v angleškem jeziku imenovani »party kings«, kar daje pojmu zanimivo dvoumnost), poimenovani tudi »taifski kralji« (pojem »taifa« izhaja iz arabskega

jezika in pomeni vladarje strank ali skupin). Te državice so nastale s prevzemom oblasti berberskih generalov (npr. Granada, Algeciras, Malaga, Ronda ...), lokalnih veljakov, ki so že pred tem posedovali politično moč (npr. Albarracin, Toledo, Zaragoza ...), državnih uradnikov, ki so se povzpeli v času vladavine Almanzorja in njegovega sina ter so bili pogosto nekdanji ali še zmeraj sužnji. Oblast v teh državicah je bila šibka in mnogokrat izzvana, njihova notranja politika ter odnosi z drugimi državicami pa izjemno zapleteni. Med leti 1010 in 1040 naj bi na Iberskem polotoku obstajalo okoli 36 takšnih taifa kraljestev, a je postopoma prihajalo do procesa, ki je bil na vrhuncu med leti 1040 in 1060: manjše državice so izginile v večjih. Nastalo je šest velikih in pomembnih kraljestev: Sevilja, Granada, Badajoz, Toledo, Valencia in Zaragoza. A do 1070ih je največja in najmočnejša postala Sevilja (Cardini 2003, 47; Fletcher 1994, 81–87).

Z obdobjem taifa kraljestev je ponovno nastopil relativen mir, z njim pa nova rast ekonomije in bogastva. To je imelo za posledico vnovično podpiranje umetnosti s strani vadarjev, ki pa tokrat ni bilo skoncentrirano v enem centru, ampak je umetnost cvetela v vseh državicah Al Andaluz. Taifski kralji so podpirali tako religijske kot znanstvene učenjake, pogosto pa so bili na teh področjih odlikovani tudi sami, tako bi naj bil na primer Al-Muktadir, vladar Zaragoze, izjemno nadarjen na področjih astrologije, geometrije in naravne filozofije, Al-Muzafar, kralj Badajoz, pa bi naj bil avtor kar 50 delov dolge enciklopedije (pri tem so mu verjetno pomagali njegovi dvorni učenjaki, avtorstvo pa kot vladarju v celoti pripisali njemu). Posebno nadarjena je bila tudi dinastija vladarjev Sevilje – Abadidov – iz katere sta bila tako Al-Mutamid kot njegov sin Al-Mutamid izvrstna pesnika ter mecena poetov (Fletcher 1994, 87–89).

Krščanske in islamske skupnosti se niso pretirano zanimale ena za drugo. Muslimanski učenjaki niso preučevali krščanskih svetih tekstov, kljub temu da so jim ta bila na voljo tudi v arabščini, saj so za potrebe v Al Andaluzu živečih arabiziranih krščanskih skupnosti, katerih člane so imenovali tudi Mozarabci, nastali prevodi krščanskih tekstov v arabski jezik. Ko so se njihova pisanja dotaknila krščanskih skupnosti, so bila polna predsodkov, posploševanj in poenostavljanj. Podobno se je dogajalo tudi na drugi strani, kjer krščanskih učenjakov ni zanimala ne vsebina islamskih svetih besedil, niti kaj muslimani v praksi verjamejo v svojem vsakdanjem življenju. Ob tem se postavlja vprašanje, kakšni so bili dejanski odnosi med skupnostma. Ti sta živeli ena ob drugi, ponekod so sicer obstajale ločene krščenske četrti, a v mnogih mestih temu ni bilo tako in so se torej njune poti križale na vsakem koraku. V tem času so bili kristjani že manjšina v mestih Al Andaluz, a na podeželju in v gorskih predelih

so še zmeraj obstajale krščanske skupnosti, ki jih ni dosegla islamizacija (Fletcher 1994, 92–95).

Tretja pomembna in številčna skupnost so bili judje. Ti so živeli večinoma v mestih in uspešno poslovali ter trgovali s svojimi soverniki v drugih delih Sredozemlja. Mnogi so se povzpeli na pomembne položaje v taifa kraljestvih, kot na primer Samuel Ibn Naghrila in za njim njegov sin Joseph, ki sta zasedala mesto prvega ministra Granade. A to ni bilo po godu nekaterim muslimanskim veljakom, kar je v Granadi leta 1066 pripeljalo do pogroma nad judi, ki pa velja za osamljen primer tistega časa, saj so sicer judje, kristjani in muslimani (v tem obdobju) živeli skupaj v relativnem miru in medsebojnem sodelovanju, kar se odraža tudi v mnogih v arabščini napisanih delih judovskih učenjakov (Fletcher 1994, 95–97; Nasr 2007, 124).

Zaradi razpada kordobskega kalifata so profitirala tudi krščanska kraljestva Iberskega polotoka. Ta so v zameno za letne dajatve in zlato posojala svoje čete kot najemniško vojsko in tako priskočila na pomoč bojujočim se vladarjem, sama pa si ob tem pridobila izjemno bogastvo (Fletcher 1994, 97–98).

2.5 OBDOBJE ALMORAVIDOV IN ALMOHADOV TER ŠIRJENJA KRŠČANSKIH KRALJESTEV

Konec 11. stoletja so na Iberski polotok prišli Almoravidi. Ti so bili pripadniki islamske fundamentalistične sekte iz Magreba, ki so po padcu Toleda v krščanske roke na prošnjo taifskih vladarjev prišli na pomoč v boju proti krščanskim kraljestvom. A kmalu so se obrnili proti taifam in sami zavzeli in zavladali ponovno združenemu Al Andaluzu. Almoravidi so bili, kljub enaki religiji, kulturno gledano zelo drugačni od muslimanskih prebivalcev taifskih kraljestev. Bili so preprosti plemenski možje, a zagreti puritanci, zavezani kalifu v Bagdadu. V vladanju taifskih kraljev so zaznali veliko napak, celo kršitev islamskih zakonov šarie: bagdadskega kalifu niso plačevali dajatev, po drugi strani pa so le-te dajali krščanskim, torej neislamskim vladarjem, kar je v nasprotju z islamskim zakonom; podrejali so se neislamski oblasti (npr. judovski v Granadi pod prvim ministrom Samuelom ibn Naghrilom); priljubljenost astrologije na dvorih Al Andaluz, čeprav jo islamska sveta besedila zavračajo; uživanje hedonističnega dvornega življenja (npr. uživanje vina, čeprav je to v islamu prepovedano) ... (Fletcher 1994, 105–112).

S prihodom Almoravidov niso bili zadovoljni krščanski vladarji, saj so s pregonom taifskih vladarjev izgubili pomemben del prihodkov, predvsem zlata, ki so ga dobivali v zameno za

vojaško pomoč. Prav tako je almoravidsko slabo ravnanje s krščanskimi skupnostmi Al Andaluz (uničenje cerkve v Granadi, prisilna preselitev v Maroko ...) vodilo v anti-islamsko vzdušje med krščanskimi kraljestvi. V duhu križarskih vojn so tudi na Iberskem polotoku krščanskim kraljem na pomoč prišli predvsem francoski aristokrati. Izkoriščanje šibkosti taifskih kraljev je tako prešlo v agresivne križarske pohode »svete vojne« (Fletcher 1994, 112–117).

A tudi med muslimani so se našli nasprotniki Almoravidov, tako je do prvega upora proti njihovi oblasti prišlo leta 1119 v Cordobi. Po letu 1125 se je njihova oblast začela sesuvati, ponovno so se pojavile majhne državnice, »druge taife«, oblasti Almoravidov pa je bilo dokončno konec s prihodom Almohadov, ki so po prečkanju Sredozemskega morja na Iberskem polotoku ustanovili mesto Gibraltar ter med leti 1171 in 1173 osvojili Al Andaluz (Fletcher 1994, 105–121).

Obdobje nemira so izkoristili krščanski vladarji. Alfonso VII. je med leti 1130 in 1150 širil svoja ozemlja ter za nekaj časa zasedel celo Cordobo (1146) in Almerio (1147), a so ju Almohadi kmalu ponovno osvojili (Cordoba 1148, Almerio 1157). V tem času je nastalo tudi neodvisno kraljestvo Portugalska, ki je bilo leta 1143 priznано s strani papeža. Njen kralj Alfonso je leta 1147 zasedel Lizbono, pri čemer so mu pomagale ladje iz Anglije in Nizkih dežel. A kljub nekaterim krščanskim uspehom so Almohadi do leta 1173 zasedli ves preostali Al Andaluz in v zadnji četrtini 12. stoletja doživeli vrhunec svoje moči. Ti osvajalski uspehi so bili morda lažje dosegljivi zaradi trenj znotraj samih krščanskih kraljestev (npr. ponovna ločitev Leona in Kastilije v ločeni kraljestvi) in zaradi sporov med njimi, kar je imelo za posledico slabšo obrambo pred islamskimi osvajalci. A leta 1212 so krščanska kraljestva Kastilije, Aragonije in Navare združila moči ter s pomočjo posameznih portugalskih, španskih in francoskih francoskih ter podporo papeža v bitki pri Las Navas de Tolosa zadala dokončni udarec almohadski oblasti. Po velikih uspehih Ferdinanda III. Kastiljskega, ki je leta 1236 osvojil Cordobo, leta 1248 pa še Seviljo, je do polovice 13. stoletja večina ozemelj Al Andaluz prešla v trajno posest krščanskih kraljestev Kastilje (Leon in Kastilja sta se ponovno združila leta 1230), Aragonije in Portugalske (Cardini 2003, 100; Fletcher 1994, 121–127).

Tudi v obdobju vladavine Almoravidov in Almohadov sta imeli umetnot in znanost pomembno mesto, a do takšnega razcveta kot v obdobju kordobskega kalifata in taifskih kraljestev ni prišlo. V filozofiji je prišlo do pomembnih debat o odnosu med filozofijo in religijo, v katerih je aktivno sodeloval tudi eden najbolj pomembnih islamskih mislecev

srednjega veka. To je bil Ibn Rušd, ki je na Zahodu poznan pod imenom Averroes. Averroes je bil človek mnogih talentov in znanj, aktiven na večih področjih: bil je verski sodnik, svetovalec in osebni zdravnik almohadskih vladarjev, svoje medicinsko znanje je združil v delu Kulliyat (ang. Generalities), med opazovanjem neba je odkril še nepoznano zvezdo ... A kljub vsem pomembnim dosežkom na drugih področjih je danes najbolj poznan po svojem filozofskem delu. Njegov najpomembnejši prispevek je zagotovo njegovo razlaganje in komentiranje del Aristotela. Aristotel je Averroesu in mnogim drugim, tako islamskim kot krščanskim, učenjakom predstavljal izziv, saj je njegovo delo ponujalo svet, v katerem človek ne potrebuje božje pomoči za njegovo razumevanje, kar je bilo seveda v popolnem nasprotju z učenjem in verovanji obeh religij. Ta odnos med religijo in filozofijo, razumom in božjim razodetjem, je postal glavna tema njegove filozofije, ki je imela izjemen vpliv predvsem na evropske krščanske mislece, saj so si ti z Averroesovimi komentarji pomagali pri razumevanju Aristotela. V Božanski komediji ga omenja celo sam Dante, sv. Tomaž Akvinski pa ga citira v svojem delu (Fletcher 1994, 131–134).

Z zmagami in širjenjem ozemlja krščanskih kraljestev so islamska, krščanska in judovska skupnost še zmeraj živele skupaj, druga ob drugi (za kar obstaja lep španski izraz *convivencia*), a so se vloge obrnile, zdaj so bile muslimanske skupnosti tiste, ki so živele pod oblastjo »nevernikov«, pod krščansko oblastjo (Fletcher 1994, 134–135).

Ob zavzetju mesta oz. pokrajine s strani krščanskih vladarjev, so bile muslimanske skupnosti soočene z različnimi usodami: ponekod, a redko, so postale žrtev pokola, bolj pogosto se je zgodilo, da so bile zajete in prodane v suženjstvo, nekatere skupnosti so bile izgnane (npr. po zasedbi Seville, so morali vsi muslimanski prebivalci pod prisilo zapustiti mesto), drugi so imigrirali po lastni volji, seveda pa so bili med njimi tudi taki, ki so se odločili ostati. Teh se je prijelo poimenovanje *mudejar* - musliman, ki živi v srednjeveški Španiji pod krščansko oblastjo, s pojmom pa označujemo tudi njihovo širšo kulturo in umetnostni slog. Nova krščanska oblast je v večini osvojenih mest sestavila t. i. *fuero*, dokument s pravili za upravljanje. Ta je muslimanskim skupnostim zagotavljal določene pravice: pravico svobode verovanja, svobodo gibanja, pravico do lastnine ... A ohranjeni viri kažejo, da so bili muslimani v vsakdanjem življenju predmet diskriminacije in sovražne nastrojenosti krščanskih oblasti. Tako so zanje veljale strožje kazni za določene zločine, ponekod so (po lastni ali tuji volji) živeli v getih, za uporabo javnih kopališč je veljala segregacija, prepovedana jim je bilo nošenje določenih barv in stilov, spolni odnosi med pripadnikoma

različnih religij so bili lahko kaznovani tudi s smrtjo, mošeje so bile preurejene v cerkve ... (Fletcher 1994, 135–139).

Medtem ko so bile pod krščansko oblastjo konverzije v islam kaznovane s smrtno kaznijo, so nasprotno spreobrnitve v krščanstvo spodbujali, v nekaterih mestih so sužnjem v zameno za prestop v krščanstvo obljubljali svobodo, kar pa seveda ni bilo po godu njihovim lastnikom (Fletcher 1994, 139–140).

Na udaru je bil tudi jezik muslimanskih skupnosti – arabščina, ki so jo pred krščansko oblastjo govorile in aktivno uporabljale tudi krščanske skupnosti Al Andaluz in ki je pod krščansko oblastjo na večini Iberskega polotoka postopoma izšla iz uporabe. A ni povsem izginila, tisoče arabskih besed je prešlo v ljudske jezike katalonščine, kastiljščine in portugalsščine, kjer jih najdemo še danes (Fletcher 1994, 140–141).

Za obstanek krščanske oblasti na novo osvojenih ozemljih je bila potrebna poselitev le-teh s krščansko populacijo. Priseljenci so sprva prihajali predvsem s severa Iberskega polotoka, kasneje pa tudi z druge strani Pirenejev – poleg Francozov, ki so predstavljali večino imigrantov, so se priseljevali Italijani, Genovčani, Angleži, Normani ..., pomembni so bili tudi novi cerkveni redovi, kot so bili cistercijani, frančiškani in dominikanci. Z novo poselitvijo so na nekdanje območje Al Andaluz prišli tudi krščanski učenjaki in tam odkrili znanje islamskega sveta, ga prevedli v latinski jezik, si ga »prisvojili« in razširili po Evropi izven meja Iberskega polotoka. To znanje je vsebovalo dela helenistične in perzijske antike ter nova odkritja, izume in znanja islamskih znanstvenikov in filozofov, ki so bila krščanski Evropi, v kateri v tem času znanstveno raziskovanje skoraj ni obstajalo, nepoznana (Fletcher 1994, 144–148).

Eden pomembnejših učenjakov, ki je v želji po znanju že v 60. letih 10. stoletja prišel v Al Andaluz, je bil Gerbert d'Aurillac, ki je po svoji vrnitvi v Francijo zaslovel kot matematik in matematični učitelj ter na takratni Zahod prinesel matematično znanje, pomembno za najrazličnejša področja znanosti in umetnosti. Znanje pa ni prešlo le na celinsko Evropo, ampak tudi na Britansko otočje – med drugim preko Petra Alfonsa (s pravim imenom Mose Sefardi), ki je z Iberskega polotoka prešel na angleški dvor, kjer je postal zdravnik Henrika I., odlikoval pa se je tudi na področju astronomije in matematike ter kjer je svoje znanje delil s krogom angleških učenjakov. Za krščansko Evropo so bili na področju filozofije izjemno pomembni prevodi komentarjev Aristotelovih del, še posebej že prej omenjenega Averroesa, ki jih je v velikem delu prevedel Michael Scot. Ta je po odhodu z Iberskega polotoka zasedel

mesto astrologa in alkimista ter svetovalca na dvoru Friderika II. Rečemo lahko, da je s prenosom tega pomembnega znanja grških, arabskih in andaluzijskih učenjakov tudi v krščanski Evropi prišlo do rojstva moderne znanosti (Fletcher 1994, 148–153).

2.6 OBDOBJE NASRIDSKE GRANADE

V drugi polovici 13. stoletja je na Iberskem polotoku obstajalo le še eno kraljestvo pod islamsko oblastjo – Granada. Ta je nastala, ko je Mohamed Ibn Jusuf Ibn Nasr, začetnik dinastije Nasridov, v času slabljenja almohadske moči in oblasti leta 1237 ustanovil majhno samostojno državo, ki se je kot zadnje mavrsko kraljestvo ohranila vse do leta 1492. Muhammad je po predaji Jaena kralju Ferdinandu III. leta 1246 postal kastiljski vazal in kot tak pristal na plačevanje letnih dajatev. A ta Granada je bila majhna in ekonomsko šibka ter posledično ranljiva. To so še poslabšale plemenske in rodovne delitve znotraj države, ki so bile, zlasti po letu 1400, neprestano konfliktno. Kljub vsemu pa je imela eno prednost: bila je izjemno dobro utrjena, poleg tega pa so Nasridi imeli pod svojim poveljem dobro, lahko opremljeno vojsko, večinoma rekrutirano iz Maroka. Za pomoč so lahko prosili tudi Maroku vladajočo dinastijo Merinidov (ta je nasledila Almohade), ki je večkrat posegla v dogajanje na Iberskem polotoku. Štirinajsto stoletje je bilo za Granado mirno, sklenjen je bil mir s sosednjimi krščanskimi kraljestvi, ki se je kljub nekaterim ogrožujočim ga incidentom uspel ohraniti do leta 1405. V letih 1405-1410 je sledila vojna s Kastilijo, v kateri je Kastilija osvojila Antequero (1410), temu pa ponovno krhek mir. A razmere so se v tem času spremenile: maroške dinastije Merinidov, ki bi Granadi priskočila na pomoč, ni bilo več, za pomoč so večkrat zaprosili egipčanske vladarje, a ti so bili prezaposleni z lastnimi problemi, da bi posegali še v dogajanje na Iberskem polotoku, konflikti med rodovi in plemeni so se nadaljevali, tudi ekonomija je bila v slabem stanju, davki so ostajali visoki ... (Fletcher 1994, 157–164).

V času vladavine Mohameda V. (1354-1359 in 1362-1391) je bila dokončana tudi mogočna trdnjava nad mestom Granada – Alhambra (v arabščini rdeča trdnjava). Poleg trdnjave in kompleksa palač, so za njenim obzidjem bile tudi mošeje, državni prostori, kopeli, vrtovi, namestitve za obiskovalce, delavnice ... Še danes lahko med zidovi Alhambre vidimo dosežke mavrske umetnosti in arhitekture – igro vode in vrtov, svetlobe in senc, prehodov med notranjimi in zunanji prostori ... (Fletcher 1994, 160–161; Thoraval 1998, 17).

2.7 OBDOBJE KATOLIŠKIH MONARHOV

Leta 1474 je prišlo do izjemno pomembne združitve Aragonije in Kastilije, ki je sledila poroki njunih vladarjev Ferdinanda Aragonskega in Izabele Kastiljske, ki sta tako pod svojo oblastjo združila večino Iberskega polotoka (Fletcher 1994, 164).

Uspehi islamskih vladarjev na vzhodnih mejah Evrope so imeli vpliv tudi na Iberskem polotoku, kjer se je s pomočjo dvorne propagande razširila ideja nove križarske vojne – osvojitve še zadnje islamske utrdbe Granade. To nalogo sta nase prevzela katoliška monarha (šp. los Reyes Catolicos) – kralj Ferdinand in kraljica Izabela. Pozimi 1481/82 je na mejnem področju med Granado in Kastilijo ponovno prišlo do incidenta, ki se je razpletel v vojno za Granado. Granada je bila, kot smo že videli, šibka, njena vojska je bila manjša in slabše opremljena, leta 1482 pa je prišlo še do upora amirjevega sina Boabdila. Tega so leto kasneje zajele kastiljske sile in ga postavile kot marionetnega amirja Mohameda III. Ferdinand Aragonski je postopoma osvajal ozemlje Granade: Rondo (1485), Lojo (1486), Malago (1487), Bazo (1489), Almerio (1490), leta 1491 pa je obkolil tudi samo Granado. Po osmih mesecih obleganja so decembra 1491 dorekli pogoje predaje Granade in 1. januarja 1492 so Kastiljci zavzeli kraljevo trdnjavo Alhambro, dan za tem pa sta Ferdinand in Izabela iz rok Boabdila prejela mestne ključe (Fletcher 1994, 164–165).

Tudi v novo osvojenih mestih so po osvojitvi za muslimansko skupnost obveljala podobna pravila kot drugod v Kastiliji in Aragoniji. A obstajale so razlike med mesti, tako so na primer v Malagi skoraj celotno muslimansko skupnost (8000 ljudi) prodali v suženjstvo kot kazen za močan odpor pred osvojitvijo, medtem ko so v Granadi dovolili ostati tudi samemu Boabdilu in mu celo ponudili vodenje majhnega podkraljestva Alpujarras, a je, kot mnogi muslimani, raje emigriral v Maroko. Kmalu po predaji Granade, so bili iz celotne države izgnani judje, leta 1499 pa so ob obisku katoliških monarhov v Granadi prisilno krstili celotno nekrščansko skupnost – s tem v mestu uradno ni bilo več prebivalcev, ki ne bi bili kristjani. To je imelo za posledico izbruhe upora po nekdanjem ozemlju nasridskega kraljestva, ki pa so bili zatrti v letih 1500 in 1501. Upornikom in leta 1502 celotnemu muslimanskemu delu populacije Kastilije so dali izbiro: ali prestopijo v krščanstvo ali zapustijo državo. Ob tem so bili pogoji za emigracijo takšni, da jih velika večina ni mogla izpolniti, zato so ostali in uradno postali kristjani. Te politike, podprte s strani kraljice Izabele, kralj Ferdinand ni podpiral, zato se je v Aragoniji uveljavila šele leta 1525 pod vladavino njunega vnuka Karla V. (Fletcher 1994, 166–167).

Uradno sta bili torej Kastilija in Aragonija ekskluzivno krščanski državi, a neasimilirani, skrivni muslimani – Moriski (Morisco iz španskega moro, kar pomeni Maver), tisti, ki so po rekonkvisti ostali na območju današnje Španije, so še zmeraj obstajali in ostajali zvesti svoji religiji. Kljub zunanjemu prilagajanju zahtevam svoje nove uradne religije, so se še zmeraj očitno razlikovali od »starih kristjanov«, a so živeli v miru vse do leta 1550, ko so se začeli pritiski s strani krščanske oblasti. Ti so imeli za posledico krvavo zatrtje upore v letih 1568–1570, na katere se je kralj odzval z razselitvijo Moriskov, ki so bili pred tem skoncentrirani na širšem območju granadske regije, po celotnem ozemlju Kastilije, s čimer je problem trenj med skupnostma le razširil na celotno kraljestvo. Težavo je dokončno rešil Filip III., ki je med leti 1609 in 1614 Moriske (okoli 300.000 ljudi) izgnal iz območja današnje Španije – dejanje, ki ga je Richelieu opisal kot neumnost in zločin hkrati, saj je ta nepremišljena poteza imela za posledico izpraznjena ozemlja na območjih, kjer so Moriski predstavljali velik del prebivalstva (npr. na območju nekdanjega kraljestva Valencie), pa tudi padec ekonomije, ki je sledil odhodu obrtnikov, prodajalcev, majhnih kmetov ... Z izjemo redkih posameznikov, ki so prikriti uspeli ostati na tem območju, a jih je preganjala inkvizicija, se je s tem po devetih stoletjih končala mavrska prisotnost na Iberskem polotoku (Fletcher 1994, 167–169; Thoraval 1998, 153).

Skozi kratek pregled devetih stoletij zgodovine Iberskega polotoka lahko vidimo ne le, kaj se je v tem času dogajalo na tem območju, temveč tudi kakšen vpliv na druge dele Evrope je imelo tamkajšnje, predvsem kulturno in znanstveno dogajanje, ter pomen, ki ga je prenešeno znanje imelo za napredek evropske kulture, znanosti in družbe.

3 ZGODOVINOPISJE ALI PISANJE ZGODOVINE

Zahodna civilizacija je, po mnenju Marca Blocha, civilizacija oprta na zgodovinopisje. Je tista, ki je, če jo primerjamo z drugimi kulturami, »vselej veliko pričakovala od svojega spomina« (Bloch 1996, 44). Zgodovinopisje je bilo pomemben del tako antične grške kulture, kot krščanstva, skozi zgodovino pogosto enačenega s samim Zahodom. »Krščanstvo je verstvo zgodovinarjev. /.../ /S/vete knjige pri kristjanih so zgodovinske knjige« (Bloch 1996, 44). Ta zgodovinskost, ki je značilna za zahodno civilizacijo, ni enotna, saj obstajajo razlike med narodi in njihovimi dojemANJI skupinskega spomina (Bloch 1996, 44).

Edward Hallett Carr si že v naslovu svojega dela zastavi vprašanje: *Kaj je zgodovina?*. Odgovor nanj je, kot pravi, odvisen od časa in družbe, v katerih živimo, ter našega pogleda

nanju (Carr 2008, 7). Meni, da »zgodovina v veliki meri temelji na preteklosti, ki jo opazujemo skozi oči sodobnosti in v luči težav sedanjega časa« (Carr 2008, 20–21), kar povzame z besedami Croceja: »v/sa zgodovina je sodobna zgodovina« (Croce v Carr 2008, 20). Zgodovinar ima torej nalogo, da presodi, kaj je tisto, kar je vredno zapisati (Carr 2008, 21).

»Dejstva spregovorijo le, kadar jim to dovoli zgodovinar« (Carr 2008, 10), saj je on tisti, ki določa, katera dejstva bo izpostavil ter v kakšen kontekst in sobesedilo jih bo vključil. Zgodovinar je tisti, ki z izpostavljanjem določenega dejstva le-to naredi pomembno, je tudi tisti, ki lahko predstavi samo dejstvo izven njegovega konteksta ter mu s tem da povsem drugo podobo in pomen. »Prepričanje, da so lahko suha zgodovinska dejstva objektivna in neodvisna od interpretacije, je povsem zmotno in nesmiselno, a ga je kljub temu težko izkoreniniti« (Carr 2008, 10). Carr tudi pravi, da je bila naša slika »že vnaprej izbrana in določena, a ne po naključju, ampak zaradi ljudi, ki so zavedno ali nezavedno zagovarjali določeno prepričanje in menili, da so dejstva, ki so govorila v prid temu prepričanju, preveč pomembna, da bi jih pozabili« (Carr 2008, 13). Torej je »mrtva roka izginulih generacij zgodovinarjev, pisarjev in kronistov /.../ določila vzorec preteklosti brez možnosti preklica« (Carr 2008, 13).

Tudi Edward W. Said je mnenja, da je naše zgodovinsko znanje odvisno od interpretacije in sodb, saj so te tiste, ki dajejo (ne)pomembnost posameznim (zgodovinskim) dejstvom. Vse interpretacije so po njegovem mnenju »situacijske«, odvisne od njihovega razlagalca – njegovega ozadja, namenov in ciljne publike (Said 1981, 154).

Todor Kuljić piše, da »p/odobo preteklosti ne ustvarjajo le interesi oblasti ali iracionalni revanšizem, pač pa tudi posebne generacijske perspektive, ki se pojavijo zaradi zasičenosti s prejšnjimi vizijami in iz prizadevanja, da se ustvari nova samopodoba« (Kuljić 2012, 213). Potrebno je zavedanje o relativnosti podobe, ki jo imamo o preteklosti, saj si vsaka generacija le-to oblikuje »skladno s potrebami »njene« sedanjosti« (Kuljić 2012, 213). Pri tem ima vlogo tudi publicistika, ki podobo preteklosti prilagaja »emocijam trenutnega občinstva« in »razpihuje strasti«. »Trgovci z zgodovino« in »politični plačanci«, kot imenuje te ustvarjalce podob preteklosti, »niso zmožni oblikovati večplastne in protislovne podobe preteklosti. Ponujajo le udobno enostranskost, ki ugaja občinstvu« (Kuljić 2012, 213).

Božidar Jezernik v svojem delu *Nacionalizacija preteklosti* piše tudi o dediščini. Pri tem navaja definicijo iz leta 1983, ki dediščino opiše kot: »to, kar je prejšnja generacija ohranila in

predala sedanji in kar pretežen del populacije želi predati prihodnjim generacijam« (Jezernik 2013, 39). Povzema Davida Lowenthala, za katerega je »dediščina nekaj zavezujočega. /.../ Je nekaj, čemur se ne moremo odpovedati, če je še tako neprijetna. Dediščina določa našo identiteto. Prav zato, ker jo delimo z drugimi, smo pripadniki določene družine, skupnosti ali naroda. In ohranjamo jo zato, da častimo Nas in izključujemo Druge« (Jezernik 2013, 40). A tudi dediščino je mogoče uporabiti na različne načine: z odevanjem dogodkov in oseb iz preteklosti »v oblačila sedanjosti«; z izpostavljanjem in poudarjanjem »tistih vidikov preteklosti, ki jih danes občudujemo« ter z zmanjševanjem pomena in prepuščanjem »pozabi tistega, kar imamo danes za sramotno ali škodljivo (Jezernik 201, 51). V modernem času je preteklost postala zelo pomemben del človekove identitete. S pomočjo dediščine se ustvarja kolektiven ponos, ki še bolj »poudarja razlike med *good guys* (Nami) in *bad guys* (Njimi) (Jezernik 2013, 50).

3.1 ISLAM V ZAHODNEM ZGODOVINOPISJU

V Evropi se je preučevanje islama začelo v 10. oziroma 11. stoletju, v času, ko je bil islam razumljen predvsem kot krščanska herezija, prerok Mohamed pa kot Antikrist. Prvi prevod Korana v latinščino je nastal v 12. stoletju, a ne z namenom služiti lažjemu razumevanju druge religije, temveč da bi spodbili njegov pomen in skozi njegovo sveto besedilo »bolje razumeli "sovražnika"« (Nasr 2007, 8; Pašić 2006,7).

Ostrina stališč se je od časa srednjega veka do danes otopila, a mnenje o islamu še vedno prepogosto temelji zgolj na enostranskih informacijah in predsodkih, ki predstavljajo nepremostljiv zid med islamom in evropskim kulturnim prostorom. A vedenje o islamu in muslimanih se med nemuslimani v Evropi vseeno izboljšuje. Na to vpliva predvsem večja dostopnostjo do virov, pri čemer ima izreden pomen internet (Petkovšek 2013, 13).

Ahmed Pašić piše: »/s/trah pred drugačnimi in barbari je pogosto uspel poenotiti interese evropskih ljudstev, vedno pa jim je predstavljal podlago za to, da so doživljali lastno držo kot moralno večvredno. [...] Konstrukcija drugačnih oz. drugih je bila pomembna za Zahod, saj se skozi drugačne oz. druge definiramo« (Pašić 2006, 6-7). Pri tem je zgovoren podatek, da je bil izraz »Evropejci« prvič omenjen prav v zvezi z bitko pri Poitiersu (Toplak 2003, 39).

Krishan Kumar, ameriški sociolog religije, meni o nastanku konfliktnega odnosa med (krščansko) Evropo in islamskim svetom naslednje:

Evidentno je, da je glavni razlog za strah in sovražnost Evrope (in ZDA) do muslimanskih ljudstev, strah in tesnoba, ki izvirata iz bližine. Muslimani so namreč sodelovali pri formaciji Evrope, in sicer ne le kot drugi ali drugačni, ampak tudi neposredno kot filozofi, znanstveniki, učenjaki. Le kakšno bi bilo, denimo, intelektualno ozračje v evropskem srednjem veku brez del Avicenne, Averroesa, Ibn Khalduna in ostalih arabskih mislecev, ki so prevzeli in naprej razvijali znanost in kulturo stare Grčije in Rima? (Kumar v Pašić 2006, 11).

Said poudarja, da je Zahod večino znanja o »nezahodnem« svetu dobil v obdobju kolonializma, obdobju dominacije Zahoda nad »nezahodnim« delom sveta. Tudi znanje o islamu in muslimanih je tako izhajalo iz pozicije dominacije, a tudi kulturne antipatije. Danes je na Zahodu islam večinoma prikazan kot nekaj negativnega, kot nekaj, kar je v stalnem konfliktu s samim Zahodom – to ustvarja vzdušje, v katerem je dejansko znanje o islamu zelo pomanjkljivo in omejeno (Said 1981, 155). Kar je Said glede podobe islama na Zahodu ugotavljal že v začetku 80ih let, v veliki meri velja še danes: »islam« je predstavljen na način, da zajema »vse, kar je najbolj neodobravano s stališča civilizirane in zahodne racionalnosti« (Said 1981, 7). Islam, kot je pogosto razumljen na Zahodu, zajema vse vidike »raznolikega muslimanskega sveta«, zreducirane v »zlomamerno in nepremišljeno bistvo« (Said 1981, 8). Islam se uporablja kot ideološka etiketa (podobno problematična je tudi uporaba izraza Zahod), ki označuje cel kup neprijetnih lastnosti. Od srednjega veka dalje je značilno, da se o islamu debatira (in misli) predvsem v »okviru, ustvarjenem s strani strasti, predsodkov in političnih interesov« (Said 1981, 8, 23).

Said opozarja, da se o muslimanih govori in se jih razume ali kot o »dobaviteljnih nafte« ali kot o »potencialnih teroristih«. Dejansko vsakdanje življenje in njegove radosti muslimanov niso stvar zanimanja, v novicah ga zamenjujejo nedodelane »karikature islamskega sveta, predstavljene na tak način, med drugim, naredijo ta svet ranljiv za vojaško agresijo (Said 1981, 26).

Problema izrazja, ki se uporablja, ko je govora o islamu in muslimanih, se je na svoji spletni strani v članku za naslovom *Terminološko nasilje nad muslimani* dotaknila tudi Islamska skupnost v Republiki Sloveniji. Kot opozarjajo, je javni prostor poln izrazov z negativno konotacijo, ki imajo prilastek »islamski« oz. »muslimanski« (islamisti, islamski teroristi, ...). Pišejo, da »raba takega jezika in terminov ni samo jezikovno nasilje nad muslimani, temveč predstavlja nesprejemljiv mentalni pritisk z dolgoročnimi posledicami« (Tucaković, 2014).

Pozivajo tudi k boju proti temu »terminološkemu nasilju«: »Potrebno je vzpostavljati novo terminologijo, novo jezikovno kulturo in ponuditi natančne in originalne razlage. Ko bomo imeli to, potem lahko bolj odločno in z veliko več prepričljivosti zahtevamo od medijev in političnih oseb, da nas vsaj na tem prostoru osvobodijo terminološkega nasilja« (Tucaković, 2014).

4 AL ANDALUZ V SLOVENSKEM POUČEVANJU ZGODOVINE

4.1 ANALIZA TEME V ZGODOVINSKIH UČBENIKIH

Analizirala sem, kako je izbrana tema – zgodovina Al Andaluz in njegov pomen – predstavljena v slovenskih zgodovinskih učbenikih za osnovne in srednje šole (za program gimnazija). Ker sama tema zaobjema daljše časovno obdobje, je temo oz. nanjo navezujoče se obdobje in njene posledice mogoče iskati v učbenikih za 7. in 8. razred osnovne šole in v učbenikih za 1. in 2. letnik gimnazij.

Pri analizi učbenikov me je zanimalo:

- ali se v besedilu pojavi izraz Al Andaluz;
- ali se v besedilu pojavi izraz rekonkvista;
- koliko prostora je namenjeno (če sploh) obravnavi teme, torej obstoju srednjeveške islamske države na območju Iberskega polotoka;
- kakšen pomen (če sploh) je pripisan dogajanju in dosežkom iz časa Al Andaluz.

4.1.1 ZGODOVINSKI UČBENIKI ZA OSNOVNO ŠOLO

Za pouk zgodovine v osnovnih šolah sem analizirala tri skupine učbenikov:

- *Raziskujem preteklost 7* in *Raziskujem preteklost 8*,
- *Koraki v času 7* in *Koraki v času 8*,
- *Zgodovina 7* in *Zgodovina 8*.

Pri analizi učbenikov za pouk zgodovine v osnovnih šolah sem ugotovila, da se izraza Al Andaluz in rekonkvista ne pojavita niti v enem izmed učbenikov. Sam obstoj islamske države (v takšni ali drugačni obliki skozi 8 stoletij) je jasno viden in označen na zemljevidih v vsakem izmed sklopov učbenikov, a v nobenem ni specifično omenjen ali opisan. Med naštevanji ozemelj, ki so jih v srednjem veku osvajali Arabci, zasledimo zgolj podatek o osvojitvi Španije. V *Korakih v času 7* in *Zgodovini 7* je tudi zapisano, da je prodor Arabcev

naprej v Evropo zaustavila frankovska država, v učbeniku *Raziskujem preteklost 7* pa je med najbolj pomembnimi dogodki določenega stoletja pri letu 732 omenjena bitka pri Poitiersu, s pripisom »proti Arabcem« v oklepaju, med tem ko podatka, kdo se je proti Arabcem boril, ni podanega, saj se avtorju očitno zdi samoumeven. V *Zgodovini 7* lahko preberemo, da je »krščansko prebivalstvo do konca srednjega veka le uspelo osvojiti ozemlja, ki so bila dolga stoletja pod Arabci« (Otič in Potočnik 2007, 88), v *Korakih v času 7* pa je ta isti proces opisan tako: »Na Pirenejskem polotoku so si krščanski prebivalci dolgo prizadevali, da bi ponovno pridobili deželo, ki so jim jo v 8. stoletju prevzeli muslimanski Arabci in se tu ustalili« (Janša-Zorn in drugi 2014, 75).

Prispevek islamskih učenjakov k razvoju znanosti je na tak ali drugačen način zapisan v vsakem izmed sklopov učbenikov, a je opisan kot prispevek Arabcev, znanost pa kot arabska znanost, specifično je pomen Al Andaluzja lahko zaznati le v *Korakih v času 7*: »Preko Španije in tamkajšnjih univerzitetnih središč na čelu s Cordobo je arabska znanost prodirala v Evropo« (Janša-Zorn in drugi 2014, 93). Učbenik *Zgodovina 7* je edini, v katerem je prispevek islamske znanosti predstavljen kot izredno pomemben, saj o Arabcih pravi naslednje: »Prav njim gre zasluga, da so evropski učenjaki po dolgih stoletjih teme spet odkrili slavna dela grških učenjakov« (Otič in Potočnik 2007, 82), med tem ko je v ostalih učbenikih prispevek islamske znanosti za razvoj evropske zgozlj bežno omenjen, ali pa je naveden zgozlj kot opis dogajanja v takratnih islamskih deželah.

V učbenikih so besedilu dodane tudi fotografije, kar je zaželen dodatek, saj učencem omogoča lažje razumevanje snovi in lažjo predstavo takratnega časa. V učbeniku *Koraki v času 7* lahko kot *vir E* najdemo fotografijo Velike mošeje v Cordobi, kot *vir D* pa fotografijo poimenovano Trdnjava v Cordobi v Španiji, a žal je podatek napačen, saj je na fotografiji Alhambra, ki se nahaja v Granadi in ne v Cordobi. Še posebej zanimiva se mi je zdela izbira fotografij v učbeniku *Raziskujem preteklost 7*, kjer se pri določenih temah v okvirčku naslovljenem *Danes* nahaja fotografija z opisom – to je na začetku učbenika opisano z naslednjimi besedami: »Spremišljeno izbrano fotografijo in besedilom učence opozarja na aktualne dogodke, ki so povezani z obravnavano temo« (Razpotnik in Snoj 2011). Tako se v poglavju naslovljenem Sredozemlje – prostor sodelovanja in nasprotij med kulturami nahaja okvirček *Danes*, v katerem lahko vidimo fotografijo letalskega napada na Svetovni trgovinski center v New Yorku leta 2001. Pod fotografijo sledi opis, ki med drugim pove tudi naslednje: »Zadnja leta islamski fundamentalisti /.../ ogrožajo mir v svetu. Poslužujejo se terorističnih metod« (Razpotnik in Snoj 2011, 130). Na naslednji strani pa lahko vidimo fotografijo popolnoma

zakrite ženske, ob kateri je citat iz Korana, ki, kot je zapisano v učbeniku, »ženskam naroča« zakrivanje s tančico. To je seveda edini citat iz Korana, ki ga najdemo v učbeniku. Ob teh dveh fotografijah in citatu se postavi vprašanje, koliko so le-ti resnično dobro premišljeni in kakšno sporočilo pošiljajo učencem. Ali sta res ravno ti dve fotografiji tisti, ki najbolje predstavljata islam in muslimane danes? Zagotovo ne. A s pomočjo takšnih in podobnih fotografij lahko uspešno kreiramo javno mnenje in občutja, še posebej če začnemo že pri otrocih.

4.1.2 ZGODOVINSKI UČBENIKI ZA SREDNJO ŠOLO

Za pouk zgodovine v srednjih šolah sem preučila sklope učbenikov:

- *Zgodovina 1 in Zgodovina 2,*
- *Stare dobe in Srednji in novi vek,*
- *Zgodovina za srednje strokovno in poklicno tehniško izobraževanje.*

Tudi pri analizi učbenikov za pouk zgodovine v srednjih šolah sem ugotovila, da se izraz Al Andaluz ne pojavi v nobenem izmed analiziranih učbenikov, medtem ko se izraz rekonkvista pojavi v vseh.

V vseh učbenikih je na besedilu dodanih zemljevidih jasno viden obstoj islamske države na Iberskem polotoku, prav tako je opisan v besedilu, a je opis zelo kratek, večina pozornosti pa je namenjena krščanskim kraljestvom, ki so se v tistem času postopoma oblikovala in širila s severa Iberskega polotoka – torej rekonkvisti. Al Andaluz ni nikjer omenjen kot samostojna država, zgolj kot del Umajadskega kalifata, kar pomeni tudi, da je govora zgolj o prvem obdobju Al Andaluz.

V vseh učbenikih je tudi omenjena bitka pri Poitiersu, ki ji je, skupaj s Karlom Martelom, pripisana odločilna vloga pri zaustavitvi prodora Arabcev čez Pireneje.

V vseh analiziranih učbenikih je govora o pomenu islamskih odkritij za razvoj evropske znanosti in kulture, a tudi tukaj je govora zgolj o vlogi Arabcev. Najbolj obširno je doprinos islamskih dosežkov opisan v učbeniku *Zgodovina 2*, kjer je zgolj temu namenjen cel odstavek, naslovljen Kaj so od Arabcev prevzeli Evropejci.

V srednješolskih učbenikih dodane fotografije prikazujejo predmete, ki so jih izumili ali izpopolnili islamski učenjaki (npr. astrolab), mošeje, izseke islamskih besedil, v *Zgodovini 2* in *Starih dobah* je fotografija Velike mošeje v Cordobi, v *Starih dobah* pa lahko najdemo tudi

fotografijo, ki prikazuje muslimane današnjega časa, v tem primeru romarje, ki obkrožajo Kaabo v Meki – povsem drugačen prikaz islama danes kot smo ga lahko videli v učbeniku Raziskujem preteklost 7 in s čimer dobimo odgovor tudi na tam zastavljeno vprašanje.

4.2 ANALIZA POZNAVANJA TEME SKOZI ANKETIRANJE

Z namenom preveriti dejansko poznavanje teme Al Andaluz sem izvedla anketo z osnovno- in srednješolci ter študenti študijskih smeri Zgodovina na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru ter študenti Fakultete za družbene vede, ki so v obiskovali predmet Zgodovina evropske ideje.

Za vzorec ankete osnovnih in srednjih šol sem izbrala tri osnovne in tri srednje šole ter na vsaki šoli izvedla anketiranje v enem izmed razredov, ki so pri pouku že v celoti obravnavali snov ki se navezuje na izbrano temo. V osnovnih šolah sem tako za anketiranje izbrala učence 8. razreda, v srednjih šolah pa dijake 2. letnika. Pri izbiri samih šol sem si pomagala z leta 2014 objavljenim seznamom šol, ki so bile najbolj uspešne na nacionalnih preizkusih znanja (osnovne šole) oz. na splošni maturi (srednje šole) ter poskušala izbrati šole, ki so se na seznamu znašle na različnih mestih – eno med najbolj uspešnimi, eno med manj uspešnimi in eno nekje v zlati sredini seznama. S tem sem želela videti, kako se rezultati, ki jih učenci/dijaki dosežejo na preverjanjih znanja odražajo v samem dejanskem poznavanju izbrane teme, ko jih o tem povprašamo nepričakovano.

Za študente sem sestavila spletno anketo in jih povabila k sodelovanju.

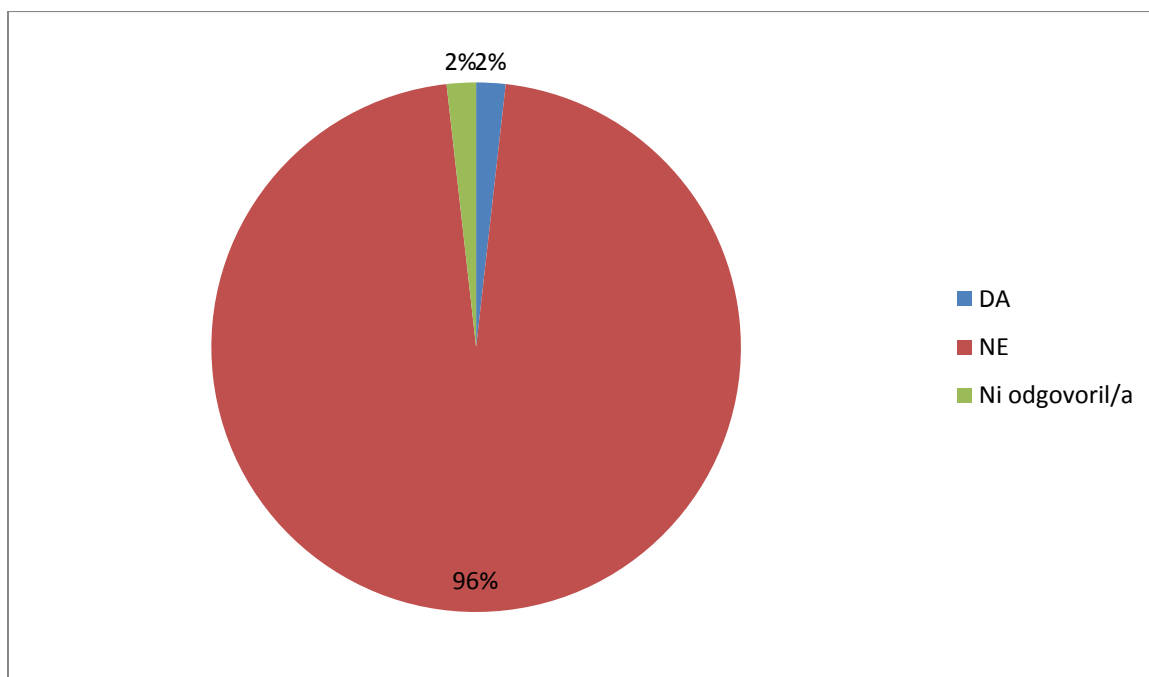
V anketi sem postavila štiri vprašanja, pri čemer so tri imela še podvprašanje (vzorec anketnega vprašalnika je pod prilogo A). Za študente sem dodala še tri demografska vprašanja.

4.2.1 REZULTATI ANKETIRANJA V OSNOVNIH ŠOLAH

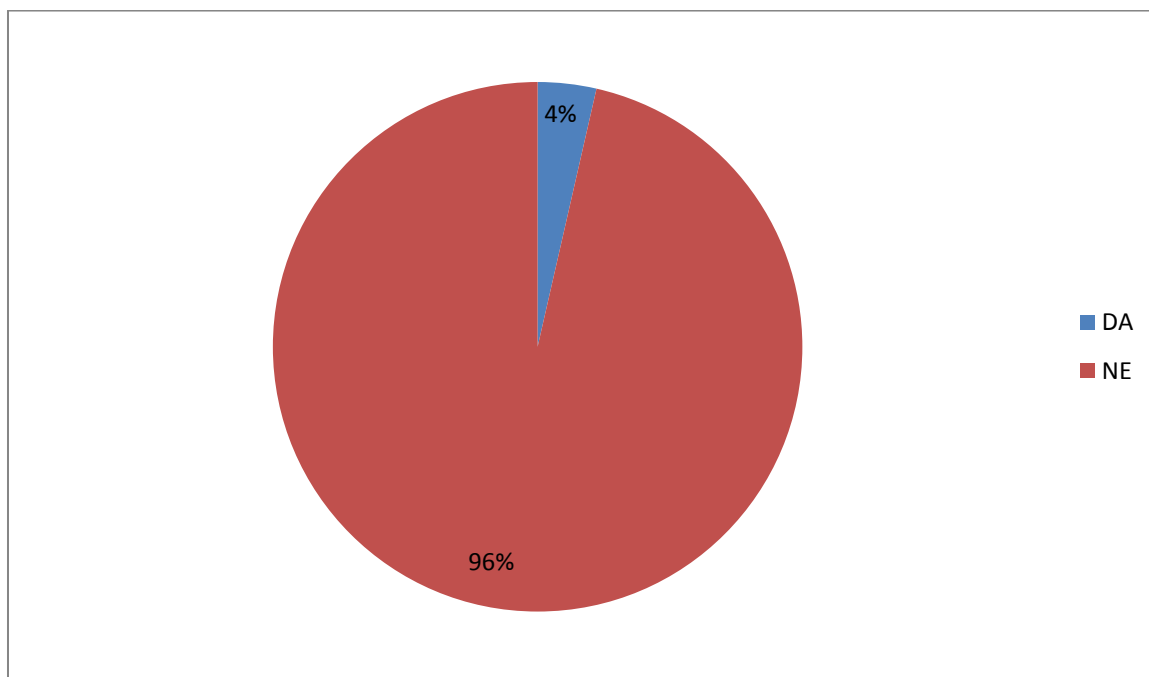
Vzorec: 56 anketiranih učencev:

- Osnovna šola Prežihovega Voranca Maribor: 20 učencev,
- Osnovna šola Bojana Iliča: 18 učencev,
- Osnovna šola Borcev za severno mejo: 18 učencev.

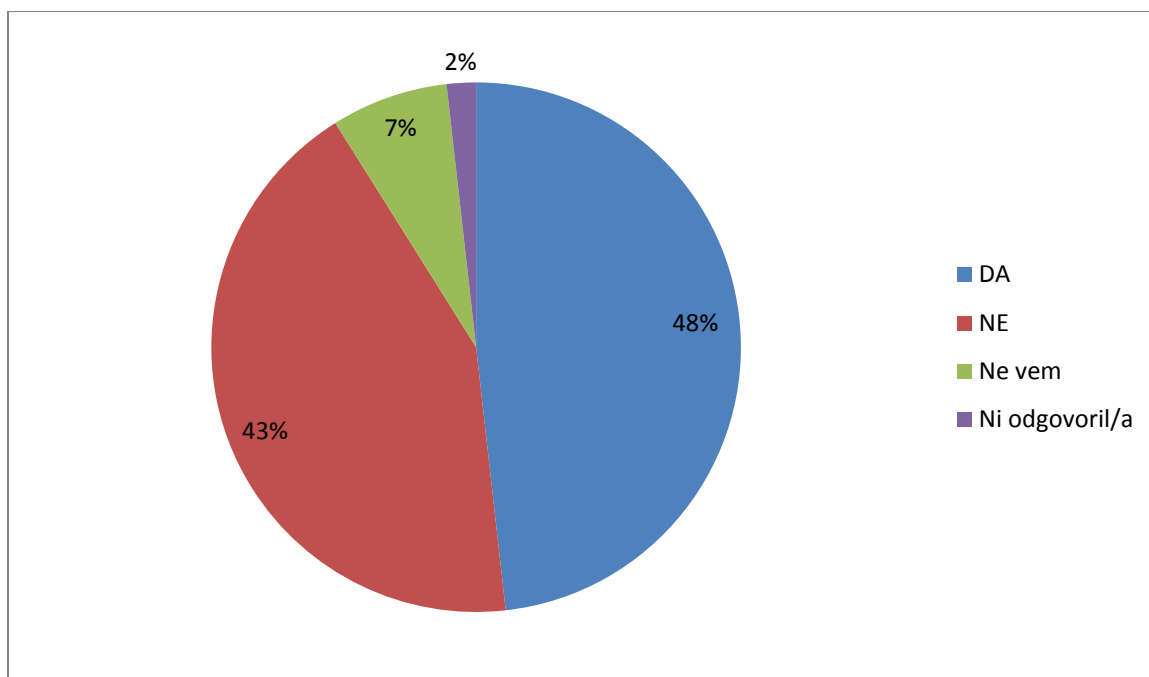
Graf 4. 1: Ali ste že kdaj slišali za Al Andaluz?

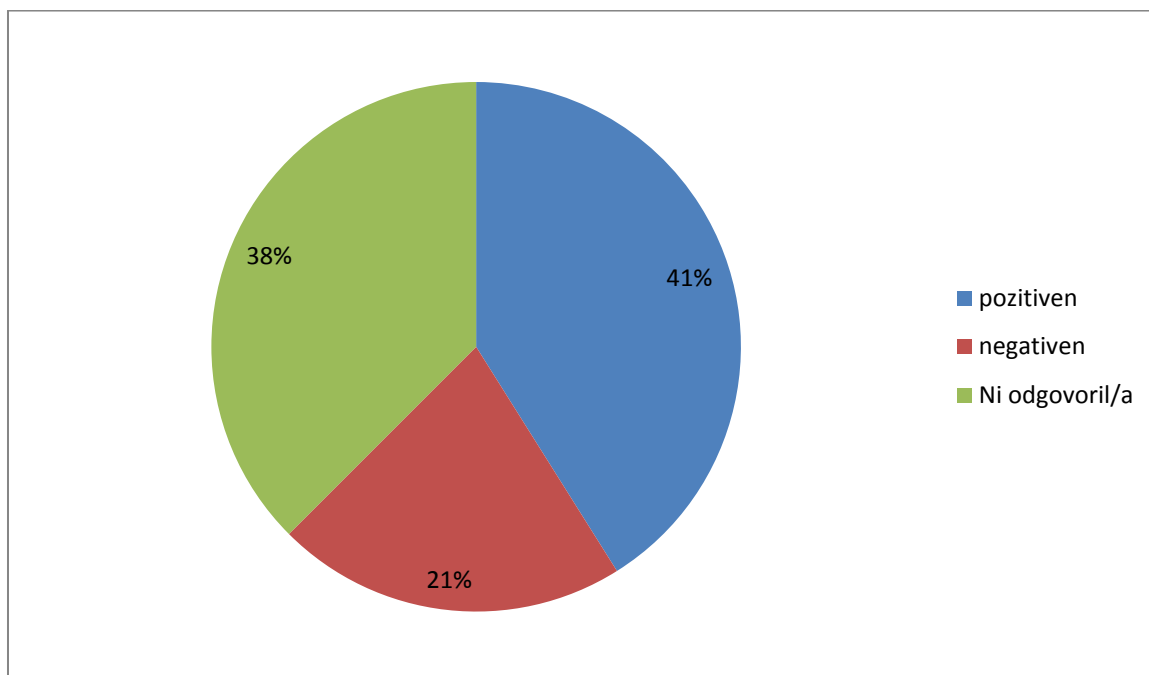
Graf 4. 2: Ali ste že kdaj slišali za rekonkvisto?

Graf 4. 3: Ali ste mnenja, da je islam pomembno vplival na oblikovanje evropske kulture?

Graf 4. 4: Je bil ta vpliv po vašem bolj:

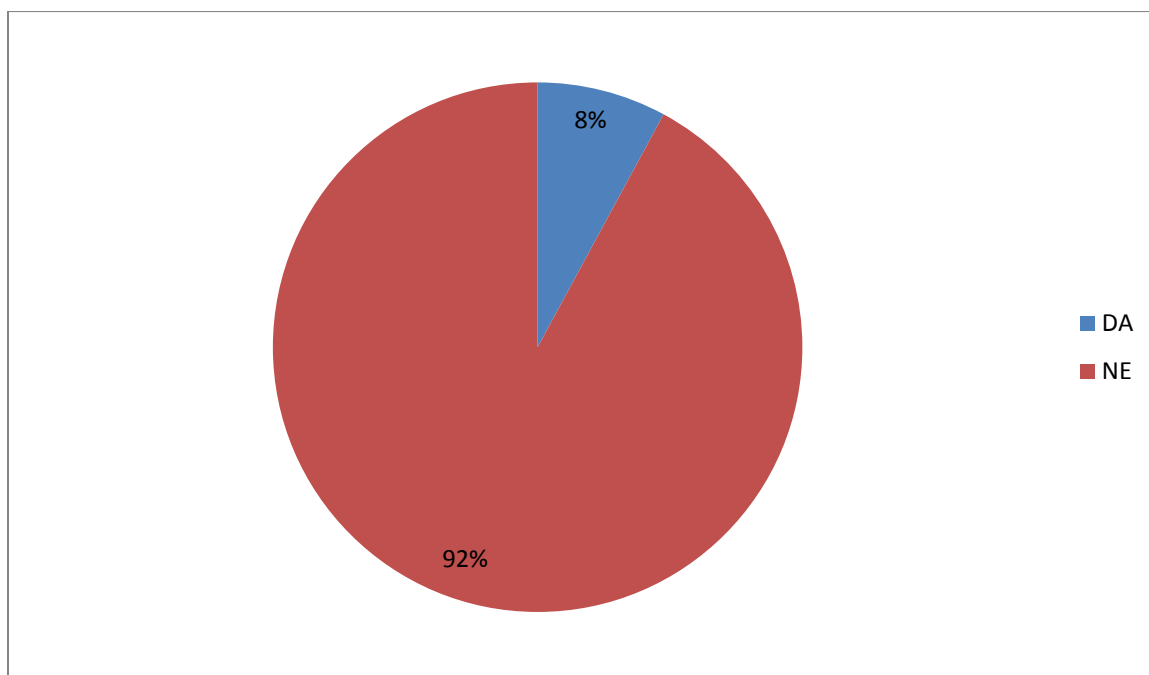

4.2.2 REZULTATI ANKETIRANJA V SREDNJIH ŠOLAH

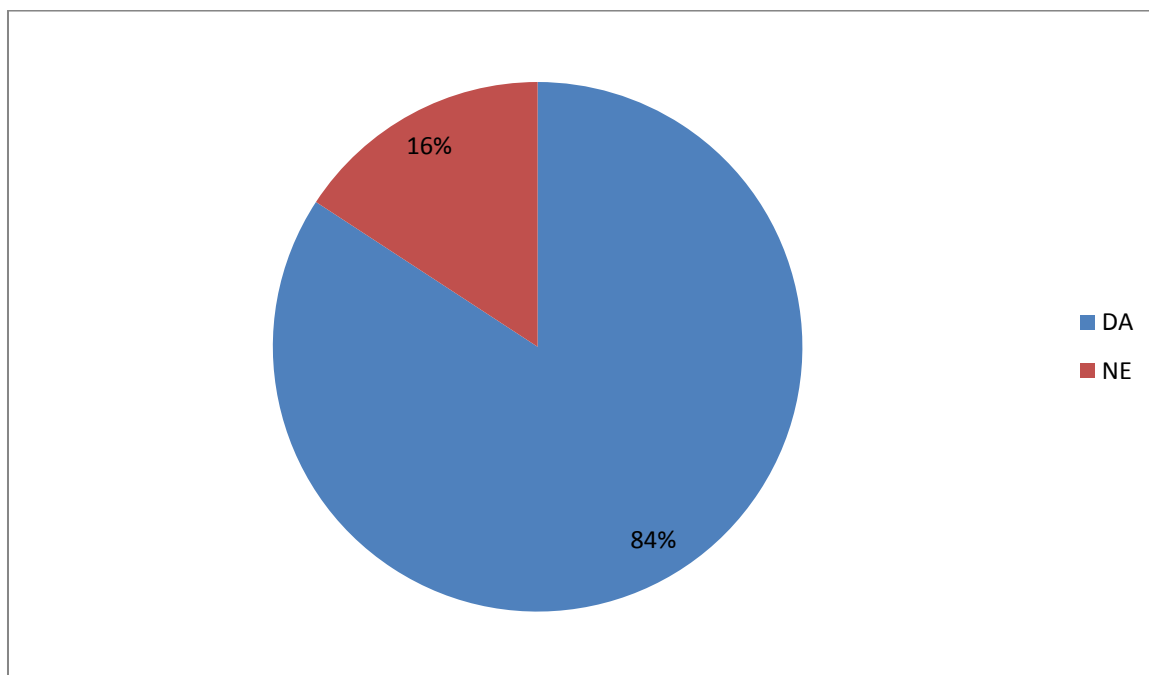
Vzorec: 76 dijakov:

- III. Gimnazija Maribor : 36 dijakov,
- II. Gimnazija Maribor: 23 dijakov,
- Srednja gradbena šola in gimnazija Maribor – program gimnazija: 17 dijakov.

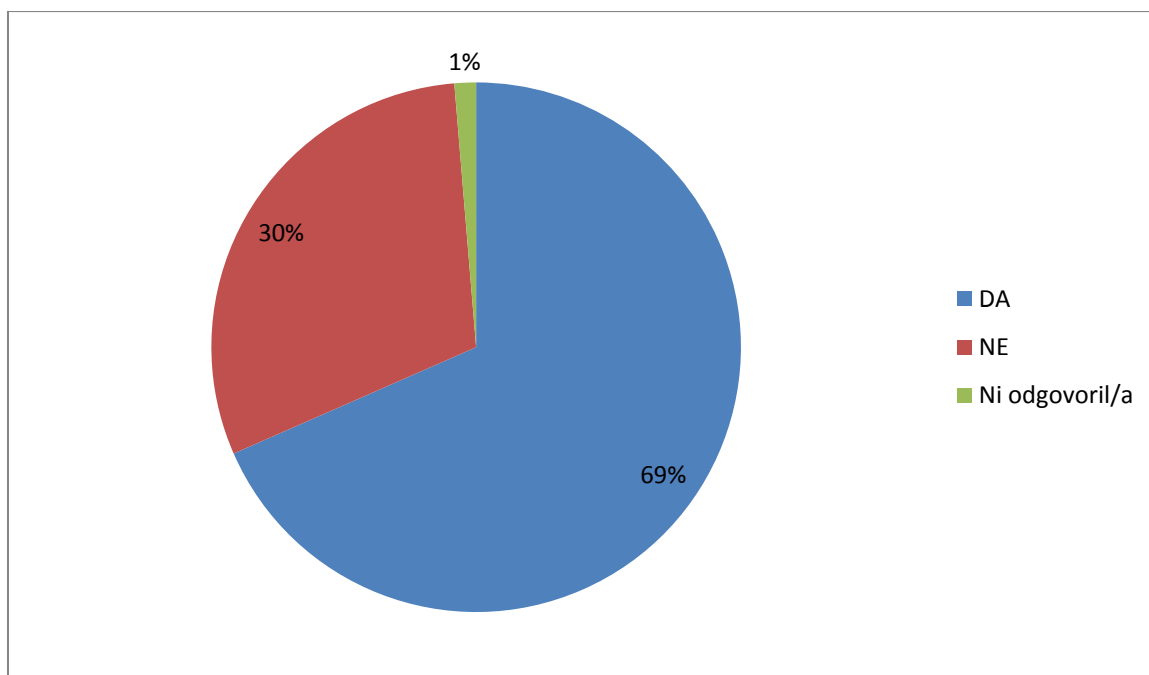
Graf 4. 5: Ali ste že kdaj slišali za Al Andaluz?

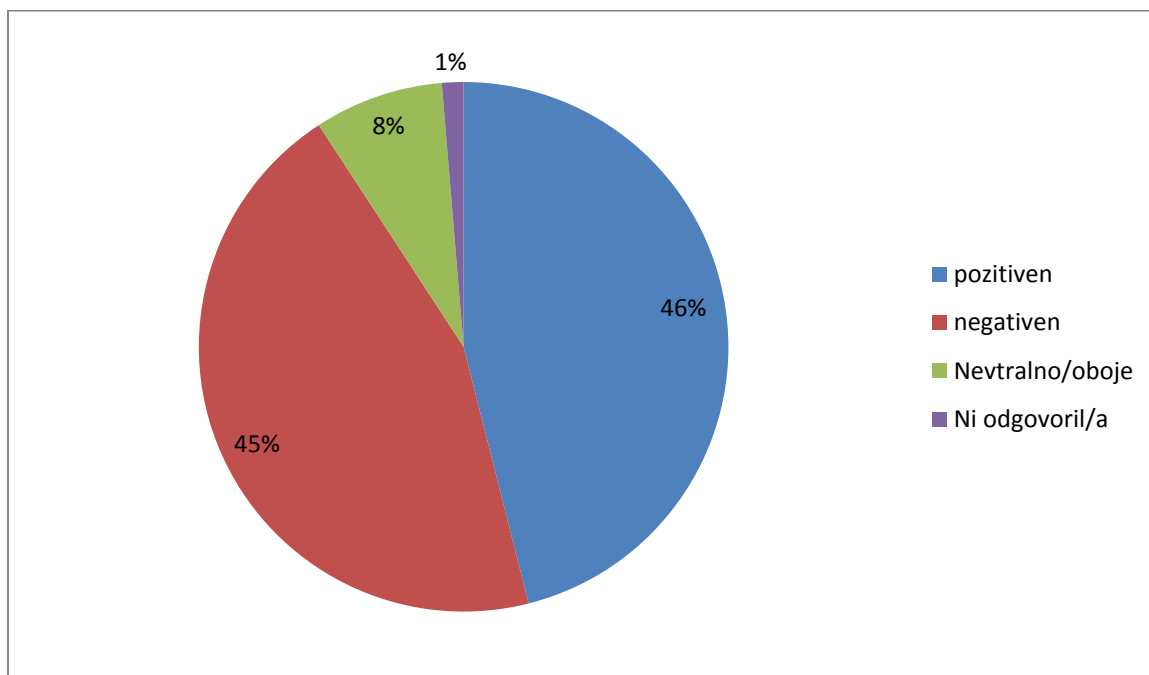
Graf 4. 6: Ali ste že kdaj slišali za rekonkvisto?

Graf 4. 7: Ali ste mnenja, da je islam pomembno vplival na oblikovanje evropske kulture?

Graf 4. 8: Je bil ta vpliv po vašem bolj:

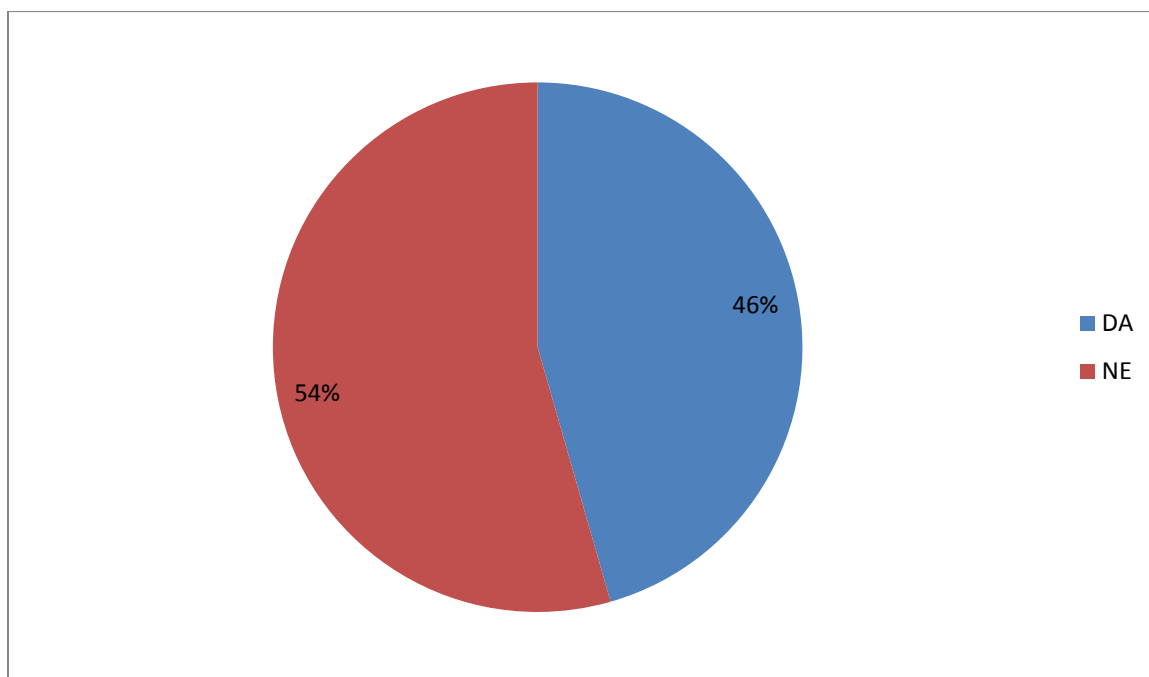

4.2.3 REZULTATI ANKETIRANJA ŠTUDENTOV

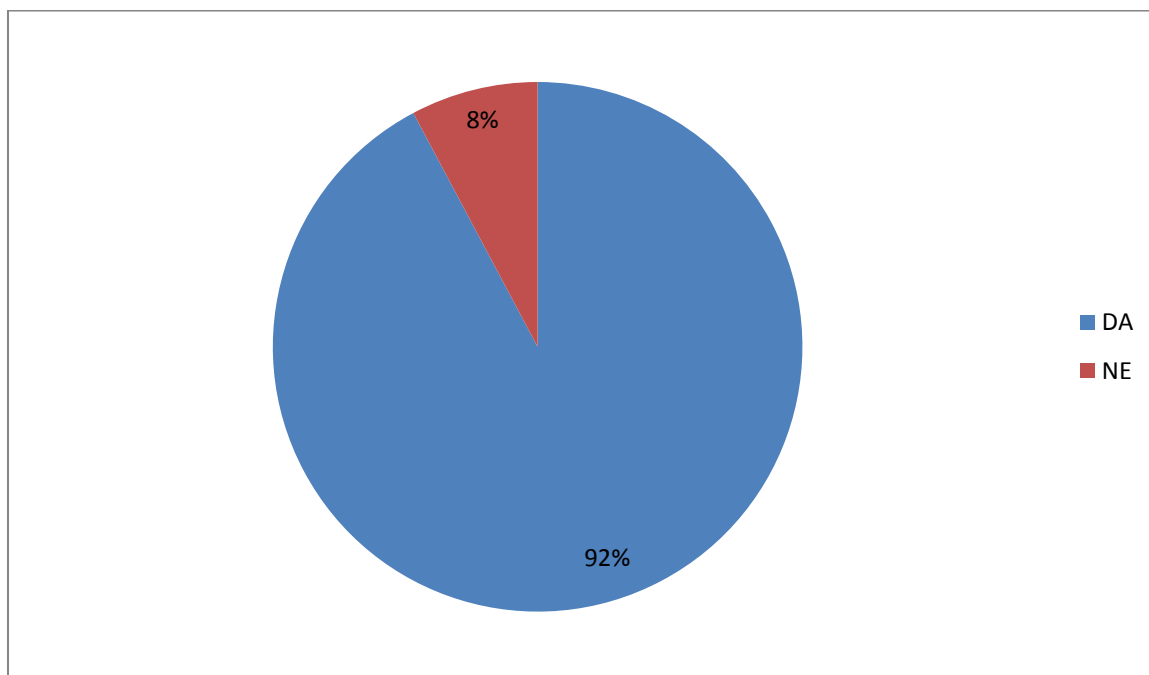
Vzorec: 90 študentov, od tega so 3 na na vprašanja odgovorili le delno:

- Predmet Zgodovina evropske ideje, Fakulteta za družbene vede: 20 študentov,
- Študijska smer Zgodovina, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani: 47 študentov,
- Študijska smer Zgodovina, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru: 20 študentov.

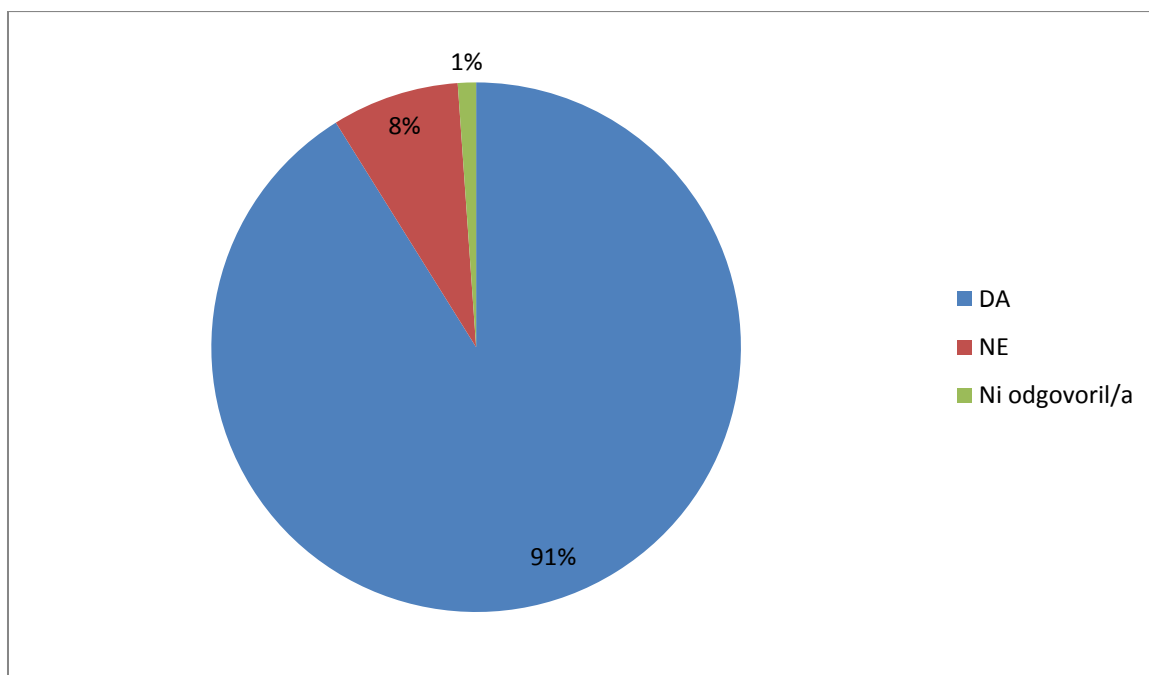
Graf 4. 9: Ali ste že kdaj slišali za Al Andaluz?

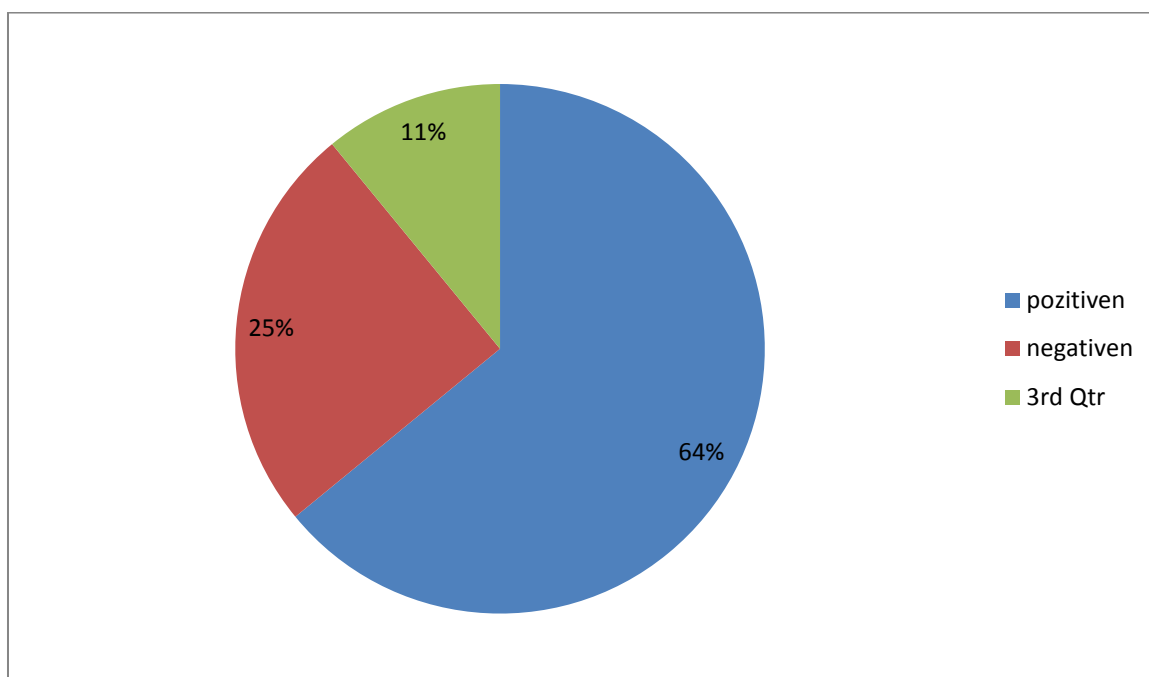
Graf 4. 10: Ali ste že kdaj slišali za rekonkvisto?

Graf 4. 11: Ali ste mnenja, da je islam pomembno vplival na oblikovanje evropske kulture?

Graf 4. 12: Je bil ta vpliv po vašem mnenju bolj:

4.2.4 ANALIZA REZULTATOV ANKETIRANJA

Pri analizi rezultatov anketiranja je opazno stopnjevanje znanja oz. poznavanja teme skozi stopnje izobraževanja (poznavanje teme je večje v srednjih kot pa osnovnih šolah, na fakultetah kot pa v srednjih šolah), kar se odraža v odgovorih na vsa štiri vprašanja.

Opazna je tudi razlika med nepoznavanjem izraza Al Andaluz in poznavanjem izraza rekonkvista. Medtem ko je za osnovnošolce značilno nepoznavanje obeh izrazov (kar je bilo za pričakovati, saj ju ne omenja noben učbenik), med srednješolci kar 84,2% anketiranih pozna izraz rekonkvista, izraz Al Andaluz pa le 6 dijakov (7,9%). Pri tem je potrebno omeniti, da vseh 6 dijakov, ki so odgovorili, da so že slišali za Al Andaluz, obiskuje Srednjo gradbeno šolo in gimnazijo Maribor. Tudi med študenti je razlika med poznavanjem izrazov očitna, saj medtem ko izraz Al Andaluz pozna le 45,6%, pozna pomen rekonkviste kar 92,2% anketiranih študentov.

Mnenje, da je islam pomembno vplival na oblikovanje evropske kulture, prevladuje že pri osnovnošolcih (sicer prevladuje le za nekaj odstotkov) in se očitno stopnjuje skozi stopnje izobraževanja, od 52,9 % med osnovnošolci do 92,1 % med študenti.

Pri vprašanju, pri katerem je bilo potrebno ovrednotiti vpliv islama na evropsko kulturo, je opazen vpliv splošnega stanja oz. mišljenja v družbi, odgovor je po mojem mnenju bolj posledica vpliva okolja in informacij, dobljenih predvsem iz medijev, ki so vsak dan polni »novic« o terorističnih in samomomorilskih napadih (11. September, Charlie Hebdo, ...), Islamski državi, strogih kaznih (kamenjanje, javno bičanje, usmrtitve ...) v državah s šeriatskim pravom, zatiranju žensk itd., kar je razvidno tudi iz utemeljitev kot so: »ker je veliko priseljencev«, »prišlo je do povečanja števila terorizma in skrajnežev«, »islam ne prinaša nič dobrega«, »uničevanje evropske kulture«, »vsiljevanje vere, v javnosti se pojavljajo v burkah (pri nas imajo zakrit obraz kriminalci ne pa ženske), molijo na ulicah /.../« iz katerih je jasno razvidno, da ne izhajajo iz razmišljanja o zgodovinskem vplivu na evropsko kulturo, temveč iz lastnega mnenja o muslimanih in trenutnem stanju v družbi. Kljub temu je večina vprašanih mnenja, da je imel islam pozitiven vpliv, opazen je torej vpliv znanja na osebno mnenje. Tudi tukaj se odstotek anketiranih, ki so odgovorili, da je bil vpliv po njihovem mnenju bolj pozitiven, stopnjuje skozi stopnje izobraževanja, a manj kot drugje: iz 65,7 % med osnovnošolci do 80,7 % med študenti. Pri tem je zanimivo, da je med osnovnošolci od 23 učencev, ki so bili mnenja, da je islam pozitivno vplival na oblikovanje evropske kulture, kar 15 učencev (65,2%) z Osnovne šole Prežihovega Voranca Maribor.

Znanje in posledično poznavanje izrazov in teme, je, po mojem mnenju, odvisno predvsem od učitelja oz. profesorja, ki to temo poučuje oz. predava, seveda pa tudi od zanimanja samih učencev oz. dijakov oz. študentov. Na nižjih stopnjah izobraževanja, kjer si učenci oz. dijaki zapomnijo predvsem snov, ki jim je predavana, sami pa ne berejo še dodatne literature na to

temo, pričakujemo lahko, da v večini primerov niti snovi v učbeniku ne, je tako njihovo znanje večinoma odvisno od snovi, ki jim jo poda učitelj oz. profesor. Iz tega razloga je zelo pomembno, na kak način učitelj/profesor podaja snov in katere vidike same teme se odloči vključiti v učno uro, katere pa izpustiti, pomembno je torej tisto, kaj se njemu samemu zdi pomembno, čemu daje večjo težo in pomen. Seveda je okvirno znanje približno enako, saj sledi začrtanemu učnemu načrtu, a vseeno je vpliv predavatelja po mojem mnenju pomemben dejavnik.

5 SKLEP

Zgodovina ni zgolj naštevanje zgodovinskih dejstev in objektivno poročanje o le-teh. Zgodovinar je tisti, ki ima moč dati določenim zgodovinskim dogodkom pomen ali jim ga odvzeti, zgodovina, ki nam bo dostopna, je odvisna od njegove interpretacije, nanjo pa imajo vpliv predvsem zgodovinarjevo ozadje, nameni in publika, ki ji je zgodovina namenjena. Podobe preteklosti, ki obstajajo v določeni družbi, so skonstruirane z namenom služiti interesom politike in potrebam sedanjega stanja v družbi.

A poznavanje zgodovine, njenih različnih in včasih nasprotujočih se vidikov, nam omogoča tudi lažje razumevanje sedanjosti. V času, ko smo neprestano obdani s podobami, ki nam jih posredujejo mediji, je znanje tisto, ki nam omogoča kritično obravnavo zgodb ter razumevanje vzrokov in posledic svetovnega dogajanja. Dogajanja, ki ima pogosto svoje korenine globoko v zgodovinskem dogajanju.

Na primeru zgodovinskega obstoja Al Andaluz in njegovega vpliva na evropsko kulturo sem poskušala prikazati pomen zgodovinskega obdobja, ki je pomembno vplivalo na dogajanje ne samo v svojem času, ampak so dosežki tistega časa imeli daljnosežen vpliv, katerega posledicam lahko sledimo vse do današnjega časa. A hkrati je to obdobje v določenih nacionalnih zgodovinah, namerno ali ne, povsem spregledano ali le bežno omenjeno. Izpostavljeni so dogodki in osebe, ki jim je dan (pre)velik pomen (npr. bitka pri Poitiersu, vloga Karla Martela ...), čeprav njihova vloga v tistem času morda ni bila posebej velika ali odločilna, a trenutno koristijo potrebam sedanjosti (npr. za ustvarjanje skupne identitete).

Na primeru poznavanja izrazov Al Andaluz in rekonkvista smo lahko videli, kako ideološko konstruiranje podob preteklosti deluje v praksi – izraz rekonkvista, ki se je razvil v krščanskem svetu in je kot tak del krščanske ideologije, je prisoten v vseh slovenskih osnovno- in srednješolskih učbenikih ter ga pozna večina srednješolcev in študentov.

Nasprotno pa izraz Al Andaluz – izraz uporabljan v islamskem svetu, izraz ki ni del ideologije Zahoda, ni omenjen niti v enem izmed analiziranih učbenikov, pozna pa ga manj kot polovica študentov in le manjši del srednješolcev. Vidimo torej lahko, da je ideologizacija na bolj ali manj očitni način (npr. slike terorističnih napadov, premišljena izbira izrazov ...) prisotna že v samem izobraževalnem sistemu.

Pomemben je tudi vpliv medijev, preko katerih vsakodnevno prejemamo informacije in podobe o svetu, ki so (pre)pogosto oblikovane in izrabljene za potrebe politike. Vzamimo za primer podobe islama v zahodnih medijih danes. Le-te so v glavnem sestavljene iz terorističnih napadov, (samo)morilskih pohodov »islamskih skrajnežev«, obglavljanj s strani Islamske države (ISIS), ... Kot smo lahko videli, so te podobe islama v naši družbi že tako zakoreninjene, da jih lahko najdemo celo v osnovnošolskih učbenikih za zgodovino, ki s tem namesto da bi izobraževali ter razbijali predsodke in stereotipe, te le še poglobljajo. A prav znanje je tisto, ki ljudem omogoči preseganje teh stereotipnih podob in uvid v dejansko stanje sveta, v katerem ni vse le črno – belo in »naši« niso le dobri, tisti »Drugi« pa zgolj slabi.

Izbrana tema nudi možnosti tudi za nadaljnje raziskovanje. Zanimivo bi bilo raziskati, kakšno je poznavanje te teme v splošni javnosti, med ljudmi, ki so s šolanjem končali v različnih obdobjih, ter kakšno je mnenje o pomenu islama ter predvsem o dimenziji pozitivnega in negativnega vpliva, med ljudmi, ki so dalj časa in bolj pod vplivom medijev kot npr. osnovnošolski otroci (če sklepamo, da osnovnošolci manj sledijo novicam po televiziji, v časopisih, na spletnih straneh ...). Mislim, da bi bilo v nadaljnjo raziskavo potrebno vključiti tudi same učitelje in profesorje ter jih skozi intervjuje povprašati, prvič, kakšno je njihovo poznavanje te teme, in drugič, na kakšen način jo, če sploh, podajajo učencem/dijakom/študentom ter zakaj tako. Zanimivo bi bilo izvesti enako raziskavo tudi v drugih državah in raziskati, kako je izbrana tema predstavljena pri poučevanju zgodovine tam, videti razlike med predstavitvijo teme v evropskih, še posebej v sami Španiji, kjer bi bilo zanimivo narediti tudi primerjavo med različnimi pokrajinami (npr. Andaluzijo in Kastilijo), v primerjavi s prikazom v islamskih državah. Takšna raziskava bi nam omogočila boljši vpogled v razlike v poznavanju izbrane teme med državami, s tem pa lažje razumevanje vpliva ideologij, političnih interesov in potreb današnjih družb na oblikovanje večih različic istega zgodovinskega dogajanja. Le-to torej ni objektivno in podano zgolj v eni obliki, temveč se njegova podoba – podoba preteklosti – spreminja, kot se spreminjajo družbe, katerih del je.

6 LITERATURA

1. Berzelak, Stane. 2006. *Stare dobe: zgodovina za 1. letnik gimnazij*. Ljubljana: Modrijan založba.
2. --- 2008. *Srednji in novi vek: zgodovina za 2. letnik gimnazij*. Ljubljana: Modrijan založba.
3. Bloch, Marc. 1996. *Apologija zgodovine ali zgodovinarjev poklic*. Ljubljana: Studia humanitatis.
4. Brodnik, Vilma, Robert Jernejčič in Srečko Zgaga. 2010. *Zgodovina 1: učbenik za prvi letnik gimnazije*. Ljubljana: DZS.
5. Cardini, Franco. 2003. *Evropa in islam*. Ljubljana: /*cf.
6. Carr, Edward Hallett. 2008. *Kaj je zgodovina?* Ljubljana: Studia humanitatis.
7. Fletcher, Richard. 1994. *Moorish Spain*. London: Phoenix, Orion Books Ltd.
8. Janša-Zorn, Olga, Matija Zorn in Darja Mihelič. 2014. *Koraki v času 7: Učbenik za zgodovino v 7. razredu osnovne šole*. Ljubljana: DZS.
9. Jezernik, Božidar. 2013. *Nacionalizacija preteklosti*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
10. Karlovšek, Metka in Vesna Robnik. 2013. *Zgodovina za srednje strokovno in poklicno tehniško izobraževanje*. Ljubljana: DZS.
11. Kuljić, Todor. 2012. *Kultura spominjanja: teoretske razlage uporabe preteklosti*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
12. Mirjanić, Anita, Jelka Razpotnik, Damjan Snoj, Helena Verdev in Anka Zuljan. 2013. *Raziskujem preteklost 8: učbenik za zgodovino v 8. razredu osnovne šole*. Ljubljana: Rokus Klett.
13. Mlacović, Dušan in Nataša Urankar. 2010. *Zgodovina 2: učbenik za drugi letnik gimnazije*. Ljubljana: DZS.
14. Nasr, Seyyed Hossein. 2007. *Islam: religija, zgodovina in civilizacija*. Maribor: Študentska založba Litera.

15. Otič, Marta in Dragan Potočnik. 2007. *Zgodovina 7: Svet skozi čas: Učbenik za zgodovino v sedmem razredu osnovne šole*. Ljubljana: Madinska knjiga Založba.
16. Pašić, Ahmed. 2006. *Islam in moderni zahod: integracija islamskih skupnosti v moderne zahodne družbe*. Kranj: Gorenjski glas.
17. Petkovšek, A. Gregor. 2013. *Islam v Evropi*. Ljubljana: Zavod Abraham.
18. Razpotnik, Jelka in Damjan Snoj. 2011. *Raziskujem preteklost 7: Učbenik za zgodovino v sedmem razredu osnovne šole*. Ljubljana: Rokus Klett.
19. Said, Edward W. 1981. *Covering Islam: How the Media and the Experts Determine How We See the Rest of the World*. New York: Pantheon Books.
20. Studen, Andrej, Janez Cvirn, Elizabeta Hriberšek Balkovec, Suzana Cvirn Guček in Tadeja Galonja. 2014. *Koraki v času 8: Učbenik za zgodovino v 8. razredu osnovne šole*. Ljubljana: DZS.
21. Thoraval, Yves. 1998. *Islam: mali leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
22. Toplak, Cirila. 2003. *Združene države Evrope: Zgodovina evropske ideje*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
23. Tucaković, Ekrem. 2014. *Terminološko nasilje nad muslimani*. Dostopko prek: <http://www.islamska-skupnost.si/novice/2014/09/terminolosko-nasilje-nad-muslimani/> (29. avgust 2015).

PRILOGA A: Anketni vprašalnik

Pozdravljeni! Sem Barbara Habit, študentka Kulturologije na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. V svoji diplomski nalogi raziskujem Al Andaluz, vpliv islama na evropsko kulturo ter kako je ta tema predstavljena in poučevana pri pouku zgodovine v osnovnih in srednjih šolah ter na fakultetah na študijski smeri Zgodovina. Zaradi pristnosti podatkov in verodostojnosti naloge vas prosim za čimbolj odkrite odgovore. Anketa je anonimna in vam bo vzela le nekaj minut.

Hvala za pomoč in sodelovanje.

1. Ali ste že kdaj slišali za Al Andaluz? DA NE

1.1. Če ste na prvo vprašanje odgovorili z DA: Kaj je (bil) Al Andaluz?

2. Ali ste že kdaj slišali za rekonkvisto? DA NE

2.2. Če ste na drugo vprašanje odgovorili z DA: Kaj je (bila) rekonkvista?

3. Ali ste mnenja, da je islam pomembno vplival na oblikovanje evropske kulture? DA NE

4. Je bil ta vpliv po vašem mnenju bolj: a) pozitiven b) negativen

4.1. Zakaj?

PRILOGA B: Rezultati anketiranja osnovno- in srednješolcev

1. Ali ste že kdaj slišali za Al Andaluz?

OSNOVNE ŠOLE	OŠ Prežih. Voranca	OŠ Bojana Iliča	OŠ Borcev za severno mejo	SKUPAJ
DA	0	1	0	1
NE	20	17	17	54
Ni odgovoril/a	0	0	1	1
SREDNJE ŠOLE	III. gimnazija Maribor	II. gimnazija Maribor	Srednja gradbena šola	SKUPAJ
DA	0	0	6	6
NE	36	23	11	70

2. Ali ste že kdaj slišali za rekonkvisto?

OSNOVNE ŠOLE	OŠ Prežih. Voranca	OŠ Bojana Iliča	OŠ Borcev za severno mejo	SKUPAJ
DA	0	0	2	2
NE	20	18	16	54
SREDNJE ŠOLE	III. gimnazija Maribor	II. gimnazija Maribor	Srednja gradbena šola	SKUPAJ
DA	28	22	14	64
NE	8	1	3	12

3. Ali ste mnenja, da je islam pomembno vplival na oblikovanje evropske kulture?

OSNOVNE ŠOLE	OŠ Prežih. Voranca	OŠ Bojana Iliča	OŠ Borcev za severno mejo	SKUPAJ
---------------------	---------------------------	------------------------	----------------------------------	---------------

DA	15	8	4	27
NE	3	8	13	24
Ne vem	2	2	0	4
Ni odgovoril/a	0	0	1	1
SREDNJE ŠOLE	III. gimnazija Maribor	II. gimnazija Maribor	Srednja gradbena šola	SKUPAJ
DA	25	14	13	52
NE	10	9	4	23
Ni odgovoril/a	1	0	0	1

4. Je bil ta vpliv po vašem bolj:

OSNOVNE ŠOLE	OŠ Prežih. Voranca	OŠ Bojana Illica	OŠ Borceva za severno mejo	SKUPAJ
Pozitiven	15	6	2	23
Negativen	2	9	1	12
Ni odgovoril/a	3	3	15	21
SREDNJE ŠOLE	III. gimnazija Maribor	II. gimnazija Maribor	Srednja gradbena šola	SKUPAJ
pozitiven	15	10	10	35
negativen	18	10	6	34
Nevtralno/ oboje	3	2	1	6
Ni odgovoril/a	0	1	0	1

PRILOGA C: Rezultati anketiranja študentov

1. Ali ste že kdaj slišali za Al Andaluz?

	Študentje
DA	41
NE	49

2. Ali ste že kdaj slišali za rekonkvisto?

	Študentje
DA	83
NE	7

3. Ali ste mnenja, da je islam pomembno vplival na oblikovanje evropske kulture?

	Študentje
DA	82
NE	7
Ni odgovoril/a	1

4. Je bil ta vpliv po vašem bolj:

	Študentje
pozitiven	71
negativen	17
Ni odgovoril/a	2